VIII
Контрольный экземпляр

Массо а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ЕРА, 6 АВГУСТ, 1987 ШУ. ★ № 94 (7440). ★ Мах 3 кеп.

«ПРОГРЕСС-31» СИГАЛА ДАХИЙТАД

«Мир» яхача орбитальни Iилма-тохкама комплекса дIахо беш болча балха программага хьежжа 1987 шера 4 августа 00 сахьати 44 минути московски ханах яьлча Советски Союзе сигала дахийтад «Прогресс-31» яха автоматически мухь кхухьа кема.

Кема урагIадахний т а д «Мир» яхача лехкаш йолча комплексана эшаш йола материалаши тайп-тайпара мовхьаши цига дIакхоачадара.

«Прогресс-31» яха кема орбита тIа даьккхад укх параметрех:

— Лаьттан тIара хьал эггара гаьнагIа — 269 километр;

— Лаьттан тIара хьал эггара гаргагIа — 193 километр;

— Гобахара ха — 88,8 минут;

— наклонени — 51,6 градус.

Телеметрически информаце даннеша хьахьокхачох автоматически мухь кхухьача кема бортовой системаш лерттIа болх беш я.

(ТАСС).

ДОАКЪАР—ЯЛАТ САННА ЛАРХIА!

ХОАМ БУ КПСС ОБКОМА ПРЕСС-ЦЕНТРО ТЕЛЕФОН 2-66-72

ДIадаха кIира Нохч-ГIалгIайчен дукхагIйолча районашкара доакъар кийчдераштa кхоачамболлаш беркате хилар. ХIама ца эшшаш дерригa боахамаш цу юкъа ча хьатIаозаш аргIаш деш дар, иштта дукхагIдола боахамаш йол кийчъеш, кIоагашка моша доакъар чудоллаш дар. Цу балхий темпаш лакхъяра гIо дора кIи-марса балхаш чакхдаларца мукъабаьннача наха, техника, бакъда цхьайолча районашка ка бола ялаташ дIахо а чуэцаш да.

Цунца цхьана боахамаша хьалха санна кхоачамболлаш теркам тIаахийтац витаминни баьца хьоар даккхара. Из маьхера продукци ворхI дийнахьа 700 совгIа тонн мара тIакхийттаяц, планаца нийсдича (18980 тонн) — геттара кIезига. Белгалдаккха деза тIакхийттачох дикка доккха дакъа Шелковски района колхозийи совхозийи долга, цар дар саннарча хьал тIа болча наурцаша кIира 26 тонн мара баьца хьоар даьккхадац. ХIаьта укхаза Iангара даха дезаш ма дий доакъара рационе из дегIагIа дика лата продукт чIоагIа лоархIаме йола дикка дукха жа.

Республика дуккхача боахамашка силос чуйоллаш латт, цу кIира бIарччача республике 21630 тонн тIакхийттай из. Из дика вIаштIехьдаьнна хIама лархIа мегаргдар, нагахьа санна цхьан факто шийна теркам тIа ца озаре, ала деза, массанахьа а моша доакъар кийчдеш из ца талхийтара етташ йола химически консерванташ еттац аьнна. Масала, Гудермесски районе 4860 тонн силосах 720 тонна мара йоагIача тайпара обработка яьлц, Надтеречни — 9830 тоннах 800 тонна, хIаьта Веденски, Наурски, Ножай-Юртовски, Сунженски районий боахамашка химически консерванташ вIалла а еттац!

Iан замалахьа маьхерча доакъарех цаI я йол, къаьстта духхьашха а шозлагIа а яьккхар. Халахете а, доакъар чуэцара кампани дIайолалуча хана нийсденнача тайп-тайпарча бахьанех из йоагIачул дукхха кIезигагIа Iалашъяьй. ХIанз тIехьадисар дIадаккхара йолча тароних максимально пайда эца беза. Могабе боагIа Шалински районе цу лостамах беш бола болх, цар хIанзле 7287 тонн аьлах аргIаш даьд, из шера планах 103 процент хул. Бакъда, Наурски, Сунженски, Урус-Мартановски, Ачхой-Мартановски районашкара къахьегамхой шоай хьайбашта эшача боараме йол Iалашъеш кхы а дукха къахьега деза: укхаза, бIарччача республике санна, цун запасаш эшачех ахаш а яц.

Июла тIеххьарча деношкеи август болалуш дикка болх баьб Малгобекски района совхозий къахьегамхоша. Иштта хьинар айдаь болх барах уж республикански сводка тIа шоллагIча моттиге ба. ХIара хьайбана лаьрхIача кIирагIа укхаза 1,9 центнер доакъара единица тIакхийттай, вешта аьлча, Советски района боахамаш ерригача бIаьстан-ахкан хана Iалашъяьр миссел тIакхийттай.

Цу хьокхамо къаьтa хьахьокх чоалханерча хьалашка доакъар кийчдара темпаш дикка лакхъе йиш йолга. Кхетаде хала дац, республика ерригача районаша малгобекций хьинаре къахьегара график хьаллаьца массехк кIира болх бе вIаштIехьдаьлча гIулакхаш толаме дIагIоргдолга.

СИЙЛЕ ХИЙЛА ХЬАЛХАЛАТТАРИЙ!

31 июле кхаччалца йолча хана доакъар даккхараи цун дикал лакхъяраи тIехь районий, колхозийи совхозийи коллективай хиннача социалистически яхьа итогаш а йийца, КПСС Нохч-ГIалгIай обкома бюрос, НГIАССР Министрий Совето, облсовпрофо, ВЛКСМ обкомо соцам баьб:

РАЙОНАШТА ЮКЪЕ:

ХЬАЛХАРА МОТТИГ ЯЛА

КПСС обкома, НГIАССР Министрий Совета, облсовпрофа, ВЛКСМ обкома карара кара тела вымпел а луш, доахана условни цхьан кертана лоархIаш 9,6 центнер доакъара единица хулаш доакъар Iалашдаьча

УРУС-МАРТАНОВСКИ РАЙОНА;

ШОЛЛАГIА МОТТИГ ЯЛА

КПСС обкома, НГIАССР Министрий Совета, облсовпрофа, ВЛКСМ обкома Сийлен грамота а луш, доахана хIара условни цхьан кертана лоархIаш 7,2 центнер доакъара единица хулаш доакъар Iалашдаьча

ШАЛИНСКИ РАЙОНА.

БОАХАМАШТА ЮКЪЕ:

ХЬАЛХАРА МОТТИГ ЯЛА

КПСС обкома, НГIАССР Министрий Совета, облсовпрофа, ВЛКСМ обкома карара кара тела вымпел а луш, доахана хIара условни цхьан кертана лоархIаш 19,9 центнер доакъара единица хулаш доакъар Iалашдаьча Надтеречни района.

«ОЗЕРНЫЙ» СОВХОЗА;

ШОЛЛАГIА МОТТИГ ЯЛА

КПСС обкома, НГIАССР Министрий Совета, облсовпрофа, ВЛКСМ обкома Сийлен грамота а луш, доахана хIара условни цхьан кертана лоархIаш 16,3 центнер доакъара единица хулаш доакъар Iалашдаьча Урус-Мартановски района

МИЧУРИНА ЦIЕРАГIЧА СОВХОЗА;

Доахана хIара условни цхьан кертана лоархIаш 12,8 центнер доакъара единица хулаш доакъар Iалашдаьча Гудермесски района

«БЕЛОРЕЧЕНСКИЙ» СОВХОЗА;

КХОАЛАГIА МОТТИГ ЯЛА

КПСС обкома, НГIАССР Министрий Совета, облсовпрофа, ВЛКСМ обкома диплом а луш, доахана хIара условни цхьан кертана лоархIаш 12,1 центнер доакъара единица хулаш доакъар Iалашдаьча Назрановски района

«ЭКАЖЕВСКИЙ» СОВХОЗА;

Доахана хIара условни цхьан кертана лоархIаш 11,5 центнер доакъара единица хулаш доакъар Iалашдаьча Надтеречни района

«НАДТЕРЕЧНЫЙ» СОВХОЗА

КЪАХЬЕГАМА ВЕТЕРАН

Республика хьунбоахама коллективашта юкъе йоаржаьча социалистически яхье хьалхле лелаеш хьайоагIачарех я Шалински мехлесхоза коллектив. Цо массаза тIеххкхоачашу ший производственни декхараш. Хьалхалаттача предприяте опытни хьу лелаераш, механизатораш, шофераш кIезига бац. Царех цаI — Гаудаханов Мутуш (сурта тIа).

Укх шера 30 шу даьннад Мутуша водитела болх бу. Цо ше доал деш йола машина массаза дика Iунал деш лелаю. Цудухьа цIаккха йохац из.

Гаудаханов Мутуш — къахьегама ветеран, кагирхой хьехамча. Цо ший йIаьхий опыт безамца къонабараштa дIалу. ХIаравар цIена болх бе, доагора-смазочни материалаш кхое Iомаву цо.

Х. МУКАЕВ.
Автора сурт.

Аьннар чакхдоакх

ЛийрххIача тайпара итт балха ди мара ца доадеш толаме чакхдаьхар кIи-марса балхаш Шалински района «Автуринский» совхоза кхаш леладераша. ХIаьта 1800 гектара тIара чуийцачох пачхахьалкхенна дIаделар 1748 тонн ялат, е шера заданегIа хьажкIаш а йолаш доагIачул 248 тонн дукхагIа.

Цу гIулакхо йиш хилийтар, пачхахьалкхенна ялат дIадалара карарча пятилетка шин шера план Сийлахьбоккхача Октябра 70 шу дузача дийнахьа кхоачашъергъя, аьнна тIанийца хинна социалистически декхар йиллача ханал кхоъ-ах бутт хьалха кхоачашде.

Из толам баккхийтараш баьгара хьалха комбайнераш Гадаев Ахьмад, Азизов Инхаджи, Дудаев Висхаджи, Мусаев Билал, ялат чуэцаш подрядагIа болх баь хиннача цар звенона кулгалдаь Тарамов Султан. Царех хIарана 500 тонн совгIа ялат чудера.

Белгалдаккха доагIа уж берригаш а мехмастерске болхлой болга. ХIаране кхоъ а кхы дукхагIа а специальносташ я. Масала, Тарамов Султан юртбоахама моллагIча машина тIа болх бе ховш хиларал совгIа, слесара, сварщика говзал караерзаяьва.

Комбайнаш а шоаш тоаяь хиннай цар. ХIаьта гIулакх тешаме даьндаь, царех машина ехача из тоаеш ерригa дIалаьрхIача ши сахьат ха йоаьяц цар итт дийнахьа.

Юртбоахама техника тоаеза ха гаьна я хIанз а. Цудухьа комбайнаш тIара Iобовллаше а трактораш тIа хайща, чах хьамукъадаьккха лаьтта оахаш ба Гадаев Ахьмад, Мусаев Билал, Тарамов Султан, хIаьта Азазов Инхадже, Дудаев Висхадже цар кийчдаьча лаьтта доакъара культураш дIаюви къахьег хIанз. Нормаш хаддаьнза тIеххоачашъю уж балхаш деш а.

А. САЛАМОВ.

КПСС НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБЛАСТНОЙ КОМИТЕТА ЯЛХЛАГIА ПЛЕНУМ

ЭКОНОМИКАНА ДОАЛ ДЕЛГА—ХIАНЗАРЧА БОАРАМЕ

ХьалхагIа хоам ма барра, «КПСС ЦК июньски (1987 ш.) Пленума итогехи цун решенеш кхоачашъяра даькъерча областной партийни организаце декхарехи» къамаьл дир КПСС обкома хьалхарча секретара В. К. ФОТЕЕВА.

1985 шера белггаларча апрельски деноел тIехьагIара ха, — аьлар цо, — вай парте, вай халкъа историна эггара бехктокхамегIа а кIоаргга политически маIан долаш а я. КПСС-о кийчъяь курс чакхъяккханза яргйоацилга тIа-тIа чIоагIагIа кхетаду, мехка тIаэтта ха мел бехктокхаме я кхетаду, тIатIа хьинарегIа болх бе дотIадолийт социалистически строях доахка низаш.

Цо оттадаь декхараш кхоачашдара де дезараш вай тахан дувцаш йолча КПСС ЦК июньски (1987 ш.) Пленумо кIоаргга хьахьекхаб социально-экономически дегIаухилга сихдара, общество духовно эргаяккхара парте белгалбаь никъ. Перестройка цхьайола политически итогаш яьй, цун хIанзарча этапе эггара хьалхагIа кхоачашде деза декхараш белгалдаьд цо. Пленумо хьажа а хьежа, чIоагIдаьд КПСС ЦК Политбюрос хьачуденна «Экономикана доал деча овлангара перестройка яра керттера лостамаш». Пачхахьалкхен предприятех (объединенех) дола СССР Закон къоабалдаьд, хIаьта из цул тIехьагIа тIайийцад СССР Лакхехьарча Совета VII сессе. 1988 шера 28 июне XIX КПСС Ерригсоюзни конференци гулъе лаьрхIад.

Пленумо дIадийхад «парте, хIара партийни организаце, хIара коммуниста берригa болх перестройка кIоаргъяра, цох хьахинна дика мел дар дIачIоагIдара, цхьан метте латтара явленеш сихагIа дIаяхарга дугаш а дегIадоаладеш а мел дар хилийтара тIаберзабелга, дIахьалхашкахьа ухилга сихдеш йола тешшаме а корта бола а механизм практикана юкъейоалаелга».

Вай республике хулаш латтача перестройка процесех аьлча, белгалдаккха деза, уж хаьдла форма йолаш хилар, цар шоашта чулоац общественни вахара керда а керда а оагIонаш йола проблемаш.

Хетаргахьа, тахан ала йиш я партийни кулгалдара стиле, формашка, методашка дикагIча оагIорахьа цхьадола хувцамаш хиларах. Царех керттердар — экономике санна, социально-культурни даькъе а динза дисараш примитивни хьнсапе де а ца гIерташ, республика вахара а балха а дерригача лостамашка йIаьхха ча хана лаьрхIа дегIаахара перспективаш кIоаргагIа увттаяр. Апрелая тIехьагIарча хана КПСС обкомо де аьнна белгалдаьча хIамаех партийни организацей, советски, профсоюзни, комсомольски, боахама органий хIара деннара гIулакх хулаш латт.

Дуккхача партийни организацей балха тIа шерагIа пайда эц демократически хьисапех. Укх шера парте обкома, горрайкомий бюроша алхха таханарча ден проблемех дола соцамаш кIезигагIа тIанйдаьд, цунца цхьана дукхагIа хиннад тIахьожам лоаттабара, хьалхагIа тIанийца хинна решенеш мишта кхоачашъю хьожаш дийца дешаш.

Промышленни производство дегIайоалаелга цхьан метте латташ хилар дIадоаккхаш латт. Нагахьа санна XI пятилетке цун боарам лохлуш хиннабале, XII-ча пятилетка хьалхарча шера 2,8 процент лакхбеннаб из, хIаьта укх шера хьалхарча ялх бетта — 1,7 процент. ДикагIа пайда эц Iилма-технически прогрессана карагIдаьннарех. 1985 шерарчул 20 процент дукхагIа я 1986 шера арахеца йолаяь керда изделеш, 40 процент алсамъяьннай балха юкъейоалаяь прогрессивни технологически процессаш. Болх беш йолча предприятешта реконструкци елген уж техничесии даькъе эргайоахилген шерлуш доагIа. ГIишлошъеча подрядни балхаш дара планаш а боарамаш а доккхагIа хиннад.

Укх тIеххьарча шин шера дукхагIа даьккхад ялат, дулх, шура, кхыйола продукци. 1986 шера республика юртбоахама производство духхьашха рентабельни хиннай.

Социально-культурни сферера проблемаш къестаяра дукхагIа йоакхо ю.

Иштта я, новкъостий, цхьайола итогаш, республике перестройка яра юххьанца даьраш. Чоалхане а вIашдухьаленаш йолаш а ха я вай дахар. ДикагIча оагIорахьа хулаш латтача хувцамашта уллув гуш я цхьан метте латтара явленеш, демократизмана уллув — консерватизм, гIулакхаш инициатива гойташ леладарца цхьана — бюрократизм, перестраховка.

Тахан геттара лоархIаме да перестройка критерех алар, царга хьежжа мара мах бе йиш яц республике из лелара.

Общественни дегIаахар чIоаггIа а юхасоцаргдоацаш а дIахьалхашкахьа кхувлар — перестройка эггара керттера лостам. Из чакхбоаккхалургбац даьчунга критически а самокритично а хьожаш ца хилча. Цудухьа партийни комитетий а организацей а, къахьегама коллективай вахаре чIоагIде деза хьадаьчох кхоачамбаь Iерггдоаца хьал. Из деча хана коггIортолга е еза гласности демократизми шерра дегIайоалаярах. Из я лоархIамегIчарех, нагахьа санна эггара керттера яр я ца оале, перестройка критери. Цхьаккха компромисс йоацаш дIадахачун урокаш кхетаяр, большевистски критика а самокритика а йолаш — тохкамах чакхдаьнна вай парте герз, хIаьта цо хIанзарча хьалашка а гIо ду вай хана башхало дикагIа бIаргаго, перспективана лаьрхIа нийса никъ белгалбе.

Таханарча пленума декхар — хIанз латтача гIулакхашка критически хьожилга, толамий а перестройка ледарлоний а объективни анализ елга. Дувцар принципиальни а хIама къайла ца хьош а хила деза, хаьдда предложенеш а конструктивни идеяш а тела еза.

Тахан гуччахьа дIаала деза, республика вахара а областной партийни организаце балха а перестройка еш латтача хана гучадувла кхоачамбоацараш белггаларча даькъе КПСС обкома бюрос а секретарнато а ца деш дусачунца дувзаденна хилар.

Республика халкъа боахам мишта дегIаух? Ланхе дийца дика хувцамаш хиннадале а, экономика дуккхача участкашка цIенхашта кхоачамбоацараш нийслуш хиларах ца аьлча далац. ХIара йиъ лагIча предприяте поставкаш яра ах шера план кхоачашъяьяц, хIаьта царех 20 процент яраша производства боарам лохбаьб, продукцена реализаци яра заданех лоархIаяьяц 11 предприяти, 17,5 млн. сома маьха продукци дIаеннаяц цар. Эггара дукхагIа тIехьаюсаш я «Грознефтеоргсинтез» производственни объединени (н. н. В. И. Гречко, В. В. Жарников), заводаш: «Красный молот» (н. н. В. П. Бервинов, Н. И. Колпаков), «Электроинструмент» (н. н. Х. С. Тамасханов, Л. С. Манкиев).

Овлангара хувцамаш хулаш дац капитальни гIишлошъеча а. ДIадахача шера керттера фондаш болх бе йолайолийтилга Iалашдаьдац, 45 млн. сома маьха капитальни вложенеш пайда ца эцаш йисай.

ЛерттIа болх беш яц торговле, общественни кхачан, бахача наха бытовой гIулакхаш ду предприятеш. Розничи товарооборота план 20 млн. сом кхоачаш ца еш йисай.

Соахкара план кхоачашъяьяле а, укх шера хьалхарча ялх бетта дуккхача итташ эзарий сомий маьха балхаш даьдац республика бытовикаша кога гIирс хьабеча а цунна ремонт еча а, трикотажни хIамаш хьаеча, мебела, теле- а радио а аппаратурана, бытовой машинашта, приборашта ремонт еча. Во болх бу прокатни пункташа.

Соахка хьалхарча ах шера даьккхачул кIезигагIа даьккхад дулх, шура, лохъеннай деттача доахана продуктивность. Дулх доаккхилга кIезигденнад Веденски, Назрановски, Наурски, Шалински, Шелковской районий боахамашка, шура йоаккхилга — республикерча 8 районе.

Уж а цу тайпара кхыдола а кхоачамбоацараш дукхагIча даькъе нийсденнад цхьайола партийни, советски, боахама органаш перестройка еча хьинаре юкъе ца яхарах.

Перестройкана тIехьа ва со яхаш наькха тIа бий а бетташ, шийгара доагIар хIа аьнна дIадеххаше, хьинарегIа болх белга хьадеххаше, гIалаташ дувлийтара «объективни» бахьанаш лехача кулгалхочо леладер дIахо ла йиш яц.

Планаш кхоачашъяра, бухсоцаш де лаьрхIачунга кхачара къахьегамхой оарцагIбоахаш беча балха боарамга хьежжа перестройка яра мах бе йиш йолаш а бе декхарийла долаш а да вай. «Съезда решеней хIара мугIара тIехьа къувса!» — цу кхайкарало-дIадехачо кхы дикагIа гойта йиш йоацаш хьагойт перестройка керттерча критере маIан а лоархIам а.

ЧIоагтIа халахете а, вай партийни комитетий дуккхача болхлоша, цу даькъе парте обкома болхлоша, советски а боахамий а, кхыча кулгалхоша шоашка дIаеннача участкерча гIулакхашта хьалхара шоаш геттара бехктокхаме болга хIанз а бокъонца кхетадаьдац.

Дукха ха йоаццаш массови информаце средствай а творчески союзий а кулгалхошца вIашагIкхийттача хана къамаьл деш М. С. Горбачева белгаллаь к к х а р: «Къаьстта лоархIаме да хIамаш вIаши нийсдар: вIаши лалла улл ши район, ши предприяти, ши область, хIаьта гIулакхаш лерттIа леладеча болх цхьан метте латтац, дIахьалхашкахьа ахар сихлу, реальни хьокхамашка кхоачаву, хIаьта кхычахьа, инертни уйла йолча, болх къаьнача тайпара беча, кердачоа тIа ца кхувча коллективаш а саг а вехк». Из хьехар даьдар журналисташта. Хьадувла, цох пайда эцаргба вай а. Цхьатарра лаьттен хаоттами болаш, экономически хьалаш цхьатарра долаш я Надтеречнии Наурскии районаш. ТIаккха хьажал цар балхага. Нагахьа санна укх шера хьалхарча ялх бетта Надтеречни районе дулхи шуреи йоаккхилга дегIаихадале, из продукци йохкара пачхахьалкхен план 121 а 108 а процент кхоачашъяьй цо, хIаьта Наурски районе дулх а шура а йоаккхилга кIезигденнад, долче, дулх эцара план 83 процент мара кхоачашъяьяц.

Хетаргахьа, гIулакхаш иштта бе-бе лелара бахьан леха деза партийни комитеташа болх эргабоаккхаш е ца боаккхаш хиларца. Шоай балка тIа духхьал план лийрхIа а ца Iеш, из кхоачашъяра бехктокхаме волча хаьддача сага, цун морально-политически а корта болаш гIулакх леладе хар а ерригa комплекс керттера лерхI цар. «Юкъара» декхар а ца лерхIаш, из кхоачашдара кулгалду кадраш керттера лерхI.

ХIанзарча хьалашка, сага фактора лоархIам цIаккха ца хиннача тайпара лакхлуча хана, хIаьта из айбар КПСС ЦК-ас керттерча политически, экономически, социальни декхарашта нийсса лаьрхIад, социальни сфера йоакхо елга перестройка лоархIамегIча критерех цаI лоархI. Дукха ха яьннаяц социально-культурни комплекса материально-технически база тIехьаюсаш хилар дIадаккхара парти цIенхаштта оарцагIъяьнна, из иштта дале а, укхаза белггалара хувцамаш хиннад.

Социальни сфера дегIайоалаярах производственни гIулакхаш тоадара пайда боалаш хилар хьагойташ дола масалаш кIезига дац вай республике а.

Ши шу хьалха цементни заводе, даим тIехьаюсача предприяте, социальни лешаш къестаде хьинаре болабелар. Завода кулгалхоша а партийни организаце а лаьца никъ хьаллаьцар ерригача къахьегама коллективо. Лоацачa хана, керттерча производствана хьовзам а ца беш, хьайир заводской столови, детсад, салоIа база, бассейн йола сауна, кIезига дезал бола нах бахача общежитена капитальни ремонт йир, актови зал вIаштIехьъяьккхар. Укх шера болх бе йолаеннай быта служба комплексни приемни пункт. Ший поселок а йицъяц заводо: цига хьайийллай музыкальни школа, библиотека вIашагIйоллаш латт, 110 квартира йола цIа, маькх ю цех хьалъе йолаьй.

Заводе болх бе аха баьннаб нах. Тахан болхлой эшаш бац цига, балхара дIабувлаш нах дIаухилга наьха санна кIезигденнад. Нийса лелаеча социальни политиках хьахинна беркат ер да — экономически хьокхамаш тоаденнад. Хьалхарча ах шера план кхоачашъяь ца Iеш, цемент йоаккхилга 30 процент дегIадоаладаьд. Къахьегама овсарле 35 процент лакхъеннай.

Цунца цхьана, геттара дукха нийслу социальни сфера сихагIа дегIакхувлара хьакъехьа парте увттаю установкаш кхета ца еш а кхоачаш ца еш а йола факташ. Даим зенаш деш хьайоагIача: «Ильинский», «Минеральный», «Маяк», «Автуринский», «Зори Кавказа» яхача совхозий партийни организацеша а кулгалхоша а цу даькъе дечунга хьожаргда вай. Цу дерригача боахамашка яц библиотекаш, культура цIенош, бытовой гIулакхаш ду предприятеш, здравпункташ. Иъ совхозе яц деша даха ха йоацача берий учрежденеш, столовеш.

Социальни дешаш къестаделга во леладеча биохимически завода, Къулбаседа-Кавказски машинаькъа Грозненски отделене, «Чечингстройматериалы» объединене, кхычар кулгалхоех, партийни организацеех цIенхаштта бехк баккха боагIа.

Цхьаккха дича а нийса лархIа йиш йолаш хIама дац укх шера хьалхарча ялх бетта пайда ца эцаш 11 млн. сома маьха капитальни вложенеш йиса хилар, хIаьта уж хьожаяьяр социальни сфера объекташ хьалъяра. ЦIенош, школаш, клубаш, культура цIенош хьалдара план а кхоачаш ца еш йисай. Цун бахьан кIоаргга тахка а бехке барашкара доагIар хьадеха а декхарийла я парте обкома отделаш, КПСС горкомаш а райкомаш а, Нохч-ГIалгIай гIишлош яра управлене начальник н. Э. Э. Исмаилов, «Агропромстрой» объединене председатель н. Р. А. Омаров, министраш: нн. С. М. Мовтаев, Г. У. Мальсагов, А. Г. Киндаров, декхарийла ба 1987 шера йистеяха еза объекташ хьалъяра план кхоачашъяь ца Iеш, капитальни вложенеех бизза пайда эцилга Iалашде а.

Социальни проблемашта юкъе республике къаьстта ира латт нах чубаха цIенош хьалделга. Из иштта хилар хьахьокх укх даннеша: укх тIеххьарча шерашка квартирашта латта аргIа лоацлуш яц. Из проблема къоастае вай вIаштIехьа даргдац, нагахьа санна массе тайпарча финансированех: госкапвложенеех, боахама способах, наха шоаш цIенош дарах, кооперативни гIишлошъярах пайда а эцаш, нах чубаха цIенош хьалделга чIоагтIа алсам ца доаккхе. 1986 шера хьалдаьд 297 эзар кв. метр цIенош. ХIаьта вай хIара шера хьалде деза 340—350 эзар кв. метрал кIезигагIа доацаш.

2000-гIа шу хьатIакхоачаш хIара дезал квартираца е цIенца Iалашбара декхар кхоачашде деза цIенош хьалду йоккхий панелаш арахеца мощносташ 1988 шера шозза алсамъяхара, пенаш хьалдоттара эша материалаш хьаю йоккха производство болх бе йолаялийтара чотагIа.

Нах чубаха цIенош хьалдарах дувцача хана, хьоаха ца деш дита йиш яц квартираш дIа-юха екъача хана жилищни законодательства Лардаш, социальни нийсхон принципаш телхаеш республике дуккха моттигаш хилар. Цу даькъе этта хьал дагадоаллача КПСС обкома бюрос укх шера апреле лаьрхIа соцам тIанйцар, цу тIа лаьрхIадар квартирашта нах очереда латтача порядок оттае, укх тIеххьарча 1,5—2 шера квартираш нийса хьежаьйий хьажа, жилищни законодательство телхадьараш бехктокхаме оза.

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа).

ЭКОНОМИКАНА ДОАЛ ДЕЛГА—ХIАНЗАРЧА БОАРАМЕ

(ДIахододар. Долалур 1-ча оагIо тIа).

Из соцам кхоачашбеча дукха болх бир республика профсоюзни органаша. Проверкаш еча хана учетера а очереде латтарий спискана а юкъера дIаваьккхар 1066 саг. Гуча ма даллара, техкача 1400 квартирни дешах оттаяь порядок телха а еш, г. Грозне оформлени ял хиннай кхоалагIча дакъана, хIаьта цхьайола моттигаш нийсъелар квартирни дешаш вIалла доацаш, 130 квартира хьожаяь хиннай уж вIалла эшаш йоацачарна, уж нах очереде лаьтабац, хIаьта оттаьча льготашта юкъебоагIаш, а хиннабац. Цу тайпара хIама нийсденнад тIахьожам ца лоаттабарах, хIаьта цхьайолча хана парте обкомо, НГIАССР Министрий Совето, Грозненски горисполкомо из гIулакх тесса дитарах.

Облсовпрофа решенегIа балха тIара дIаваьккхав ЧИУС-а профкома председатель А. Я. Калоша, чIоагIа бехк баьб профсоюзий обкомий председателашта И. М. Исрапиловнеи Х. Ц. Минтуевнеи, ГЗЖВК директора А. И. Арчаковна, ЧИУС-а начальника заместитела А. П. Тетеревна, кхычарна.

Социалистически законность лораяра тIехьа лоаттабеча къовсаме шоашкара де доагIар дац вай правоохранительни органаша. Гуччахьа дIаала деза, перестройка хьокхаеннаяц республика МВД дукххача службаех. Милице цхьаболча болхлой моральни юхь-сибат къахьегамхой тешам боргболаш дац. ДIахо а къахьега деза правоохранительни органий состав тоаеш, политически а нравственни а цIена нах цига хьежабеш.

КПСС ЦК июньски Пленумо керттерчарех да аьнна белгалдир вай халкъ кхачанца Iалащдара декхар.

Кхачан программа декхараш кхоачащдара динза даргдоацар да сага инициатива бокъонца сомайоаккхилга, кхачан ресурсаш алсамъяхара новкъарле еш мел дар дIадоаккхилга. Цу гIулакха мел эша хьалаш хIанз долаш да. Планал совгIа яьккхача юртбоахама продукцех шийна хеттар де йиш йолаш я хIанз республика. Цхьабакъда, теркалде деза цхьа хIама, дIадахача шерашка санна а доацаш, укх шера денз кхыча районашкара хьакхухьаш дола дикача фух дола хьайбаш дотаце поставкашта юкъе дIалоархIаргда е хьакхухьача дикача фух долча хьайбай дозалга хьежжа план йоккхагIа хургья.

Госагропрома даннешка диллача, 1987 шера республика хьачуда лерхI 4 эзар хьайба, 3,5 эзар хьакха, 150 эзар коа тIара оалхазар. Цудухьа хIанззе уйла е еза из зал дулх юхаметтаоттадара де дезачун. ХIаьта геттара лоархIаме да, новкъостий, агропромышленни комплекса ерригача таронех лерттIа пайда эцар. Царех цаI я бахача наьха коашка кагий хьайбаш дорстадар. Из хIама майрра юкъедоаладеча, дезалашца договораш увттадеча, наьха инициативана шерра никъ хьабеллача гIулакхаш къаьстта дика лел. Укхаза шоайла дика вIаши тарлу общественни а къаьстткъаьстача наьха а хьашташ.

ХIанз лаьрхIад наьха доалахьарча хьайбай нормашка юхахьажа а бешамий доккхагIдола боарамаш оттаде а. Из деррига деш хургья халкъа депутатий моттигера Советаш. Царна дикагIа ховргда хIара дезала мел миссел хьайбаш эшаргда дулха де кхаба а шийна леладе а. Цунца цхьана колхозашеи совхозашеи гIонна бола боахам лелабара къахьегамхошта новкъостал де деза кагий доахан, коа тIара оалхазараш, доакъар телаш, даьгIенаш хьакъестаеш, транспорт хьежаеш, помещенеш хьалъяра а йолаш йолчарна ремонт яра а гIо деш.

Респотребсоюзо сихха къоастаде деза ерригача юрташка хьалха хинна заготовительни пункташ йола сельпош хьаеллара дош, цига хIара сага шийна ца эшаш йола юртбоахама продукци дIачуяла йиш а хургйолаш. Цунца цхьана, уйла е еза юрташкара кооперативаш, масала, нокхарий леладерий, кроликаш кхеерий, иштта кхыраш вIашагIйохкара.

Кхачан гIулакхех дола къамаьл чакхдоаккхаш сона ловра баха нах сомийн баьцадаарийн продукцеца Iалашбеча латтача хьала теркам тIабахийта. Из продукци хьалкхеяра республике дика хьал доллаше, баьцадаарий, сомий, комарий дукха дола тайпаш хьалха а санна тоъаш дац.

ДIакъайла долча лаьтта баьцадаараш хьалкхеделга дегIадагIац, городе вахача цхьан сага сих лаьрхIа 6 килограмм мара кхачац шера йола норма 13—14 килограмм йолча метта.

ХIаьта дIадахача шера колхозни рынкашка баьцадаарийн сомийн цхьадола тайпаш планах 15 процент совгIа мара дохканзар е мукъабенначох ахаш.

Ледара вIаштIехьбаьккхаб сомийн баьцадаарийн продукци дIаоттаяь лоаттаяра эша база дегIайоалаяра болх. Технически хьакъехьа храмилищех дукхагIъяраш хила ма йоагтIара яц, ахаш активни вентиляцеца Iалашъяьяц, ремонт е езаш а я.

КПСС ЦК июньски Пленумо дукха теркам тIабахийтар халкъа эшача товаращта, гIулакхаш дара сферана, потребительски рынкерча хьала. Ши шу хьалха цу дешашта йIаьххача хана лаьрхIа программа оттайир НГIАССР Министрий Совето. Новкъадале а, ала дезаш да из кхоачамболаш чакхйоаккхаш яц, аьнна.

БIарчча хьайицача республике алапе фонда 1 сома лаьрхIа 31,5 кепиг мах бола кхачан доаца товараш хьаду. ХIаьта цкъа вай оттадаьдар уж товараш алапе дерригача фондах хьаде, аьнна. ХIаьта «Промавтоматика» НПО а мединструментий заводе а алапе фонда 1 сома лаьрхIа деррига а 4 кепига маьха мара хьадац, халкъа эша товараш, «Автоспецоборудоване», «Трансмаш», «Нефтехимзапчасть» заводашка — 9—15 кепига. Хаьдда дIаяккха еза из тайпа практика.

ЦIенхаштта проблема а хинна дIаэттад баха нах гIишлош еча материалашца, ремонт яра-гIишлош яра гIулакхашца Iалашбара дош.

Ледара латт дачни цIенолгаш хьалдар, къахьегамхошта цIагIа эшачунга хьажар санна дола гIулакхаш, н. кх. Маьхах гIулакхаш дара 1986 шера план а укх хьалхарча ах шера яр а кхоачашъяьяц.

Хьалха а санна, республике юрта бахача наха гIулакхаш дара дукха проблемаш я. ГIулакхаш деча системе шийна йоагIаш йола моттиг хIанз а дIалаьцаяц потребительски кооперацe. Кхачан ресурсаш кхы тIа алсамъяхара а царца баха нах дикагIа Iалашбара а йоккхий таронаш йоллаше, царех геттара во пайда эц. Кооперативни промышленноста предприятешка хьаеш йолча продукце кхачан товараша розничнии товарообороте лоаца дакъа 20 процент мара дац.

Хьалхашка этта социальни декхараш сиха кхоачашде дезаш хилар, къахьегамхой керттера хьашташи эшараши чехкагIа кхоачашданза даргдоацаш хилар теркал а даь, партийни, советски, боахама органаша къаьстта теркам тIабахийта беза ЦК Пленумо къоастадаьча, хьалхарча аргIанарча дешашта. Кхачан проблема кхоачашъяра кулгалхой бехктокхам лакхбе, кхачанца рынок кхы а дикагIа Iалашъяра йолча ресурсехи таронехи пайда эцара инициативана паргIато яла еза.

Перестройкас дIадех вай балха массе а лостамашка партийни влияни лакхъелга, общественни процессашта кхетамца кулгалделга, керда творчески гIулакхаш хулийтилга.

Парте оттадаь декхараш идейно - политически Iалашдара проблемаш кхыча тайпара кхоачашъе еза тахан. Къаьстта теркам тIабахийта беза идеологически балха индивидуализаци яран из тIагIертта барам. Духхьал укхаза къоастадергда перестройка цох мел хьокхаеннай, духхьал уж оагIонаш я партийни комитетий дерригача идейно - кхетама балха перестройка яра критери.

Вай нахаца беча кхетама балха тIа «дуккха нах чулоацача» формашкара индивидуальничарга довла деза. Из къаьстта лоархIаме да хIанз, ЦК июньски Пленума идеяш, перестройка идеяш дуккхача нахага дIакхачийтара декхар вайна хьалхашка латтача хана. ДIадахача шерашка деш хиннача «валови» гIулакхах укхаза тормоз мара хургьяц.

Боккха бехктокхам тIабож массови пропагандаи информацеи средствашта, творчески союзашта. Ирача темаех ца кхерар, гуччахьа къамаьл де майра хилар, конструктивни предложенеш хьалхашка яхьар — гой, из да вай журналисташкара, литературан искусствеи болхлошкара вайга кхача доагIар.

Ший балха стиль эргаьккха тоаяра, республика социально - экономически дегIаухилга сихдара партийни влияне керда формаши методаши лахара, экономикана перестройка хьакъехьа беча балха тIа парте областной комитето къаьстта моттиг къоастаю юххьанцарча партийни организацей хьинар дIахо а лакхдара.

ГIулакх иштта оттадар ший маIан доацаш дац. ЦаIи ахи эзар йолча юххьанцарча партийни организацех хIаране динамично а творчески а болх барах тийша да ерригача областной партийни организаце хьинар.

Производства сфере хулача хувцамел хIанз а тIехьадус юххьанцарча партийни организацей доккха дакъа аьнна КПСС ЦК июньски (1987 ш.) Пленуме ял вывод йизза йоагIаш я областной парторганизацена а. Царна мегадац перестройкера шоай моттиг белгалъе, цун хьалхарча фронте шоай позици лаца. Юххьанцарча парторганизацей хьинар айделга республике геттара мела лел, ма дарра аьлча, кхоачамбоацаш. Партийни комитетий болхлоша цIенхаштта уйла е еза гIулакх вIаштIехьдаккхара, юххьанцара партийни организацеш дика болх берашца хилийтара, цар хьинар айдара вай хьалашка оттадечун. Вай цIаькха а ях из, хIана аьлча дукха йола парторганизацеш мела болх беш я.

Парте областной комитетага къаьстта уйла яйташ хIама да материальни производства сфереча партийни организацей болх мела эргабоаккхаш хилар. Цар болх ледара тIаберзабаь ба тIехьадисарца лоаттабеча къовсама, Iилма - технически прогресс сихъеча дакъа лацара, технически боарами продукце дикали лакхъяра. Из дашха доагIа бIарчча хьайицача областной партийни организаце тIехьаюсача коллективашца беча балха система ца хиларца. Парте обкома отделаша, горкомаша, райкомаша во пайда эц тIехьаюсача предприяте партийни организацена практически новкъостал дара партийни комитета тайп-тайпарча отделий болхлоех латта группаш коллективашка яхийтар санна йолча, ше дика хилар хьахьекхача практиках.

КПСС ЦК июньски (1987 ш.) Пленумо юххьанцарча партийни организацешта хьалхашка чоалхане декхараш оттадаьд. Царгара хьадех цун ерригача этапашка, цун ерригача звеньяшка экономикана доал дара реформана хьадда партийно - политически Iалашо елга. Экономикана доал делга овлангара хувцара хоадам беш йола этап кхойтталагIа пятилетка хург ма йий аьнна, республика партийни организацеша тахана дей декхараш цхьан минута бIарга кIалхара далийта йиш яц. ХIара юххьанцарча партийни организаце керттера декхар да карарча шера декхараш кхоачашдар Iалашделга, хIанзле а экономически социальнии сфере хоалуш толамаш доахалга, хIаьта уж дахара Сийлахьбоккхача Октябра 70 шу дизара сийна хетаяь социалистически яхь тIаерзаелга.

ЧIоагIа лоархIаме да пятилетка шин шера план из деза цIей хьатIаотташ кхоачашъяра оарцагIъяьннача хьалхалаттача коллективай, болхлой болама партийни йоакхо яр, теркам тIаахийтар. Уж тайпа декхараш вай 13 эзар къахьегамхочо тIанийцад. ХIаьта царех дукхагIчар дош гIулакхаца вIашиц доагIаш а да. Октябра юбилей хьатIакхоачаш планал тIех 87 эзар тонн мехкдаьтта даккха, аьнна шоаш тIаийца декхар кхоачащдара гаргга я «Грознефть» объединене коллектив. Цхьа-шин бутт баьлча шин шера план кхоачашъергья Н. В. Найпака (Октябрьски УБР), В. А. Конькова (Горячеводски УБР) бурув деттача бригадаша, «Октябрьнефть» НГДУ скважинашта капитальни ремонт еча бригада (бригадир Х. С. Аушев), «Оргтехника» объединене стандартни йоацача оборудованена ремонт еча бригада (бригадир В. Г. Бугаев). ХIаьта ЧИУСа СМУ-6, СМУ-8 чуйоагIа нн. Р. А. Сайфутдинова, Х. С. Эльбнева бригадаш, «Чечингстройтранс» ПАТО водителий бригада (бригадир Б. И. Бурдынюк) пятилетка кхоалагIча шера чотагIа къахьегаш я. Октябра 70 шу дизарца бувзабенна организаторски политически болх гIулакхаца а нах оарцагIбоахаш а хила беза.

ХIара юххьанцарча партийни организаце лаха деза тахан хьинар айдара, йIаьххача хана тIехьадисар дIадаккхара резерваш, из дара оарцагIваккха веза хIара коммунист, перестройка, вай вахар кердадаккхар шийга кхоачаш да аьнна хеташ мел вар.

Коммунистий авангардин лоархIам чIоагIбар — массане а хIаране а общественни вахаре, производстве, практически гIулакхашка — из партийни комитетий, юххьанцарча организацей керттера гIулакх хинна дIаотта деза. Из тахан, КПСС XXVII съезда дIадехарашка хьежжа партийни балха перестройка еча лоархIане критери я.

КПСС ЦК июньски Пленумо белгалдаьккхар, нагахьа санна чIоагтIа а леррагIа а демократизаци яра никъ дIа ца кхухье, вай перестройках лоархIадерг ца хилар.

Республика дерригача общественни вахара дIахо демократизаци еча, паччахьалкхен Iаьдала органаш вIашагIйохкача, цар болх вIаштIехьбоаккхача наькъа тIа лоархIаме гIа баьккхар моттигерча Советашка халкъа депутаташи халкъа судахойи хоржаш даьча хоржамаша. Къахьегама коллективашка, нах бахача моттигашка депутаталла кандидаташ оттабара йолча харжархой дукхагIйолча собранешка массехк кандидатура ювцар. Шалински районе эксперимент яр духьа хоржамаш дуккхача мандатни округашка гIолла дир. Нагахьа санна хоржамех аьлча, уж дика чакхдаьлар. Республика къахьегамхоша хоржамий кампани перестройке керттера дакъа санна тIаийцар, иштта цар боккхача бевзамца дакъа лаьцар хоржамий процесса ерригача стадешка.

Цунца цхьана хоржамаша хьахьекхар кхы а демократичнегIа долча хьалашка уж чакхдахара дуккха партийни организацеш кийча ца хиннилга, болх бора трафаретно, равноряднай, кабинеташка кандидатураш хьакъестаяра, хоржамашта хьалхарча мероприятеи цIенхашттара регламентаци яра къаьнача методех. КIезига моттигаш нийслацар юххьанцарча партийни организацеша собранешка инициатива кхычарга дIакхоачийташ, коллективацкара гIулакхаш, наьха дог-уйла во довзилга гучадувлар. БIарчча хоржама кампани хьайицача цо хьахьекхар партийно-политически балха тIа цIенхашттара кхоачамбоацараш долга, демократизаце процесса дIадехашдарех из хьда хилар.

Масала, Ачхой - Мартановски районе цхьайолча организацешка собранеш кийча йир, чакх а яьхар къаьнача IаьдалагIа, хьалххагIе а кийчъяьча сценарегIа.

Хоржамашта кийчо еча хана цIенхашттара кхоачамбоацараш нийсдалийтар Заводской, Ножай-Юртовски, Советски, Урус-Мартановски районашка. Парте обком, горкомаши райкомаши массе а оагIорахьара а критически а хьажа еза баьча балхага, къаьстта чIоагIа йоакхо е езаш дар да общественни вахарера демократизм кIоаргъяларца, къахьегамхой догуйланеи предложенешеи кхы а чIоагIагIа учет лелаярца дувзаденна дола дешаш. Иштта кIезига дац республика Лакхехьарча Совета Президиум (председатель Х. Х. Боков) хьежа эшаши лоархIамеи дола дешаш. Цунца цхьана цу органо чIоагIагIа хьадеха деза исполнительни, распорядительни органашкара, министерствашкареи ведомствашкареи шоаш тIаийца соцамаш кхоачащделга: къахьеганза йоахача доходех, къахьегама ресурсех, социалистически законности правопорядоки чIоагIъярах, кхыдолча дешаех.

Ший балха тIа перестройка яра кхы а бIубеннагIа гIа баккха беза республика Министрий Совето а (председатель М. А. Керимов). Министерствашца, моттигерча Советий исполкомашца беча балха тIа цу органо каст-каста пайда ийбу административно-нажимни стилах, хIаьта воздействи яр керттера средство а доархIаш — ший заседанешка ладуьгI царга.

Министрий Совето хIанз а тIехьа эсала къестаду территориальни управлени елга тоадара, республика социально - экономически дегIакхувлар сихдара цун воздействи яра дешаш. Вайцига пайда ийбац кердача, хIанзлехьа мехкарча кхыча регионашка техкача межведомственнии межотраслевойи проблемаш къоастаяра йолча формаех.

Къаьст - къаьстача министерствай балха тIа перестройка елга во лел. Хьаэцаргья вай, масала, моттигерча промышленноста министерство (министр С. М. Магомадов). 1987 шера хьалхарча ах шера халкъбоахама плана 19 хьокхамах нийсе яр кхоачашъяьяц цо. Договорех поставкаш яра, культурно-бытовой гIулакхашта дола товараш дара планаш кхоачашъяьяц, хIаьта керттера фондаш болх бе йолаялийтара план ерригa а 58 процент мара кхоачашъяьяц. Производства технически боарам лакхбара даькъе лоадама даь хIама дац министерствос, отрасле лохъеннан фондоотдача, кулгашца ду хала балхаш кIезиглуш дац. Моттийта юкъекхувл хозрасчет, хулаш дола зе кIезиглуш дац.

ХIанзарча хано дIадехарел тIехьаюсаш я здравоохранене министерство (нов. Мальсагов ГI. У.) просвещене министерство (нов. Мовтаев С. М.), культура министерство (нов. Киндаров А. Г.), жилищно-коммунальни боахама министерство (нов. Арсанукаев У. А.).
ХIаьта цу министерствай балха тIехьашка вай республикерча наьха керттера сфера — социальни сфера — латт! Тахан цу министерствай кулгалхой адресагIа бехк боаккхаш, вай бокъо йолаш да НГIАССР Министрий Совета председатела заместителий нн. А. И. Иванова, Т. У. Махмудхаджиевай, К. С. Салтаханова адресах из ала.

БIарчча хьайицача Министрий Советои, доал дара орган из хиларах тарра, дуккхача кхыча лостамашка а перестройка е езаш я. Цун теркама юкъмоттиге хила деза наьха хIара дийнахьара хьашташ кхоачашделга, торговли, общественни кхача лоаттабар эргадаьккха тоадар. ЧIоагтIа дегIадена хIанзарча халкъбоахама дакъа—гIулакх дара сфера хьаяр, цунна ерригa предприятеши объединенеши, уж моллагIчарна караяле а, юкъе а озаш...

Совмино къаьстта йоакхо е езаш да: наьха бытовой гIулакхаш дар, моттигера промышленность дегIайоалаяр, керттерча даькъе моттигера бийдали вторични ресурсаши дIа а йохийташ, дукххача наха хоатташ дола тайп-тайпара товараш хьадар алсамдаккхар. Цу кIийлен тIа юртбоахама районаша кхачани промышленнии товарашца шоашта Iалашо яр вIаштIехьдаккхар.

Перестройка Iалашъеча боккха лоархIам болаш я ерригача звеньяй халкъа депутатий Советий балха эффективность лакхъяр. Из проблема актуальни я, хIана аьлча, дуккхача даькъе партийни комитеташка из къоастаяр во латтандаь. Къаьстта лоха я цу балха дикал Шелковски, Сунженски, Малгобекски, цхьайолча кхыча партийни организацешка. Каст-каста цу даькъе парте городскойи районнии комитеташа тIаийю формаш де лерхIарашка дIакхачац.

Халкъа депутатий Советашта кулгалдеча республика партийни комитеташа геттара кIезига теркам тIабохийт массазарча депутатски комиссей болх хьинаре хилийтара. Баьча тохкамо хьахьекхад, Гудермесски, Наурски, Старопромысловски, Назрановски горрайисполкомий цхьабола кулгалхой, хIаьта иштта партийни органий цхьабола болхлой массазарча комиссей заседанешка наггахьа мара ца боагIа хьаьший болга.

Тахан партийни комитеташа дукхагIа новкъостал де деза лохерча звенон — юртен поселковии Советий — болх дийнабара. Эттача хьало хьа ма хьоккхара, царех дукхханеша эсала болх бу лаьтташ леладара, къа ца хьегаш бахаращца къовсам лоаттабара, юрта боахам лелабеча керда формаш юкъейоалаяра законаш кхоачашдеча тIахьожам лоаттабара.

Республика Лакхехьарча Совета депутаташа чIоагтIа дог лазаш дийцар къахьеганза доходаш яхарца къовсам лоаттабеча даькъе этта хьал. Советий а цига болх беча наьха а тахан цу тайпара йоакхонаш дукха я. Эшаш да, республика партийни организацеш царех хIаране оагIув хьаллоацаш хулга.

Хьалхашка хала а тIатеIIа а бе безаш болх ба. Советски органаш шоашта хьалхашка латта декхараш къаьстта чIоагIа гуш хила еза.

Июньски Пленума решенеш кхоачашъеча республике баржаш латтача бокхача балха лоархIаме дакъа кхоач профсоюзнии комсомольскии организацешка. Перестройка хьалашка цар беча балха программа дика гойташ да М. С. Горбачева профсоюзийи комсомолеи тIеххьарча съездашка даь къамаьлаш. Оттадаь декхараш кхоачащдеча лоархIаме да цу органаша майра я, тIатеIIа а, творчески а болх бар.

Республика профсоюзни организацеша тIатеIIа чакхбаккха беза къахьегамхой хьашташ лорадара никъ, духьале е еза экономике алхха технократически никъ лувцара, производственни декхараш кхоачашдари социальни сфера дегIайоалаяри шоайла хийрадалийта йиш яц. Цар декхар — социалистически яхь биззача боараме дийнъяр, из дикала, кхом бара, договорех поставкаш яр цIенхаштта кхоачашдара тIаерзаяр.

Комсомола болх хьинарегIа хиларца вай дувзаду XII пятилетка декхараш толаме кхоачашдар, демократизаце процессаш яр, общественнии производственнии вахар эргадаккхар. Областной партийни организацена комсомольцаш гу уж перестройкана тIехьа къовсам лоаттабераш хиларах тарра, уж керда производстваш хьае, къахьегама ресурсий проблема къоастае, экономика хьалхалаттача доакъошка Iилма-технически прогресс юкъейоалае, къахьегама смена хьалкхее хьинаре оттаргбола нах хиларах тарра.

Доал дара перестройка еча оттаьча концепце де лерхIар да экономически дегIаахар юкъ-юкъера результаташ а доацаш, бухсоцаш социально йоккхача результаташка, общественни эшараш кхоачашдарга, саг массе оагIорахьара дегIавоалаварга довлар, Iилма-технически прогрессах экономически дегIаахара керттера фактор хилийтар да.

Цо дIадех объединенеши предприятеши шоай лоIаме хилара доазонаш сихха шерделга, уж йиззача боахама расчетаген шоаш шоашта финансировани ярген яхар, коллективана доагIачун боарам цо беча балха эффективностах тийша хургдолча хьале оттабар. Иштта цо хьалхадоаккх экономикана централизованно доал деча овлангара перестройка яр, халкъа боахам дегIабара стратеги, качество, темпаш, пропорцеш белгалйоахача керттерча процессашта из тIаерзаяр.

Кердача боахама механизма керттера оамалаш белгалъяьхай паччахьалкхен предприятех (объединенех) долча Закона тIа.

Боахам лелабара кердача методашка довлар вай республике хIанзле а дIадоладеннад. Хьалха из никъ баьр «Оргтехника» яхача объединенена чуйоагIача «Электроприбор» завода коллектив я. Кердача тайпара болх беш, цо биззача боараме кхоачашду ший договорни декхараш, лаьрхIачул 7.3 процент дукхагIа цIена пайда баьб; ший доалахьара оборотни средстваш алсамъльха ца Iеш, цо аьттув беннаб экономически стимулировани яра фонде кхы тIа а 92 эзар сом дIахьожаде. Ах шу дикача хьокхамашца чакхдаьккхал «Промавтоматика» НПО коллективо.

Цунца цхьана шоаш шоашта финансировани ярга яьннача итт предприятех ялхне поставкех йола план кхоачашъяьяц. Паччахьалкхенна чIоагтIа декхарийла йолаш йисай «Красный молот» яха завод, когий гIирс бу фабрика, производственни швейни объединени. Из бахьан долаш цIена пайда барех йола планаш кхоачаш ца еш йисай, цунца дувзаденна экономически стимулировани яра фондашка тоъал дукха рузкъа дIакхаьчадац. Из во Iеткъад коллективашта, материальни поощрени яра фондана. Масала, «Грознефтеоргсинтез» яхача объединене гIолла материальни поощрени яра фонде 976 эзар сом, социально-культурни мероприятешта 2 миллиони 446 эзари сом дIа ца хьожадеш дисар. Цу тайпара хьал эттад кхыча, ах шера план кхоачаш ца яьча предприятешка а.

Фуд бахьан? ХIана нийсденнад, боахам лелабара кердача методаш хозрасчетаген шоаш шоашта финансировани ярген довлача хана хургья аьнна дог даьха результаташ ца хилар? Цу хаттарашта дола жоп хьалхарча даькъе ер да: уж предприятеш боахам лелабара кердача этапага яьннай организационно а экономически а кийчо ца еш, къоастаянза йолча экономически проблемай мухь кач уллаш.

Цхьаккха бехктокхам боацаш леладаьд «Красный молот» завода парткомо (хинна секретарь н. Ю. В. Карцев) коллективе организаторски, массово - политически, йизза боахама расчети шоаш шоашта финансировани елгеи юкъедоаладара тIаберзабаь болх бар. Парткома ха кораьяц йиззача боахама расчетага довлара кийчо яр мишта лел хьажа а тахка а, боахама кулгалхошкара кердача хьалашка коллектива балха сихха перестройка яр хьадийхадац. Йиззача боахама расчетагIа болх бара опыт Iомаеш завода болхлой хиннаб хьалхалаттача предприятешка, баха, эшаш йола информационни материал гулъяьй, цхьабакъда, цох лерттIа пайда ийцабац, из дIайоаржа а яьяц. Духхьал 1987 шера, январь чакхбоалаш, завод цу ханале бетта кердача хьалашка болх баь яьлча мара, парткомо ший заседане дувца оттадаьдац «Заводо йиззача боахама расчетеи ше шийна финансировани яреи хьалашка болх бара даькъера партийни организацей декхарех» яха дош. Парткома цхьан заседане вIаштIехьа хиланзар этта хьал тоаде. ХIанз заводе кхетаду ха дIаяхалга а этта хьал тоаде кхы тIа низ эшилга а.

ХьатIадоагIача шера денз дукхагIйола вай предприятеш йиззача боахама расчетаген самоокупаемостаген яргья. ЧIоагтIа лоархIаме да, дикагIйола опыти дувлийта гIалаташи кхета а деш, кердача хьалашка болх бе хIанззе кийчо яр.

Республике кIезига яц цIена пайда эцара планови декхараш кхоачашдар вIаштIехьдоаха, рентабельно болх бу къахьегама коллективаш. Уж я «Грознефть». «Оргтехника», «Промавтоматика» яха производственни объединенеш, «Грозтрубопроводстрой» трест, «Чечингушводстрой» гIишлон управлени.
Цунца цхьана, халкъа боахаме цIена пайда баккхара планови декхараш республике хIара шера кхоачашдац. XI пятилетка шерашка планага хьежача хьа ца боаккхаш бисаб 410 миллион сома маьха цIена пайда. Из бахьан долаш мел средстваш йисай производство дIахо дегIайоалаеча вай юкъе ца хьош, мел фусамаш, социально - культурнии бытовойи лостам бола объекташ йисай хьал ца еш, мел зе даьд къахьегамхой материальни хьал-таронна!
Новкъа дале а, кхы дикагIа латтац гIулакх укх пятилетке а. ЦIена пайда баккхара дIадахача шера план 88,6 процент мара кхоачашъяьяц. Укх шера хьалхарча ялх бетта цу хьокхамах лоархIаьяц промышленность, подрядни гIишлон организацеш, коммунальни предприятеш, торговли.

Продукцега дIадодар лохдар, къахьегама планаш кхоачашъяр, договорни дисциплина цIенхаштта лелаяр, дика продукци арахецар цIена пайда боаккхаш болх бара хиланза даргдоацар -да. Соахка республика промышленни предприятеша 35 миллион сома маьха гIод, пени, неустойкаш теккхай, хIаьта из цIена пайда боаккхилга из миссел лохденнад яхилга да. Брак ярах хинна зе 1 миллиони 619 эзари сом да. Наха раьза боацаш дукха бехкаш доах «Терек» яхача объединене, Грозненски когий гIирс беча фабрика, «Консервагропром» объединене предприятей продукцена.

Продукце дикал лоха хиларо цIенхаштта зе ду юртбоахама производства рентабельноста. XI пятилетка шерашка республика боахамаша 4 миллион совгIа сом зе даьд гIийла хьайбаш дIачудаларах, 706 эзар сом доалаьд дIачулу фуаш во хиларах. 300 эзар сом зе хиннад воча сортагIеи бIехеи тха дIачударах.

Юртбоахама производства рентабельность айяра таронех дувцаш, масала, дувца безам бар республике гина лаьрхIа люцерна дIаерах. Соахка люцерна ги маьхалдаккхаро 33 миллион сом пайда белар, паччахьалкхен ресурсашцара 20 эзар тонн комбикормаш йохка йиш а хилар. Гина аьнна дIайийнача люцернас дIалоацар республике оахаш долча лаьттах 3,5 процент мара яц, цох хьахиннар ерригa маьхалъяьккхача юртабоахама продукцех долчох 15 процент хилар. Цу культура бенна цIена пайда 22 миллион сом да, юрта боахама ерригача продукцех хинначох 40 процент дар.

Цу цифраша хьахьокх мел пайдане я из культура. Толаме кхоачашйир соахка люцерна ги даккхареи дохкареи планаш Гудермесски, Шелковски, Наурски районаша, Шелковски районе гина лаьрхIа люцерна оахаш долча лаьттах 12 процент дIалоацаш яр, хIаьта дIаюш мел йолча культурех хьахиннача цIенача пайдах 99,7 процент бар цох хилар.

ХIама ца кхоачаш бисанзар из боккха пайда луш йола культура хьалкхееш хинна нах а. Масала, Шелковски района «Путь к коммунизму» яхача колхоза механизатораша нн. Л. Рубановеи С. Шабровеи хIаране 7 эзар сом ийцар, А. Аверина — 8.5 эзар сомал совгIа, хIаьта н. Полякова — 9,5 эзар сомал совгIа е юккъера лаьрхIача хIара бетта 800 сом.

Цхьабакъда, ерригача районашка боагтIача бехктокхамца чакхдаьккхадац гина лаьрхIа люцерна лелаяр. Грозненски, Малгобекски, Надтеречни районаша планаш кхоачашъяьяц. Укхаза формально даьд ги доакхка подразделенеш вIашагIйохкар, уж кадращеи техникацеи Iалашъяр. Коллективни подряда условеш нийса ца лелаярах цхьадолча боахамашка вIашагIъехка хозрасчетни подразделенеш ехай.

КПСС ЦК июньски Пленуме белгал ма даккхара, боахам лелабара кердача методашца дикагIа тарлу коллективни подряд, къахьегам вIаштIехьбаккхареи цун стимулировани яреи кхыйола эффективни методаш.

Республике халкъа боахама доакъошка шерагIа яржаш йоагIа къахьегам вIаштIехьбаккхара коллективни формаш. Карара шу дIадолалуш бригадни формас чулаьцар промышленносте болча беррига къахьегамхоех 72 процент бараш, гIишлош еча — 82 процент, юрта боахаме — 51 процент. Бригадни подряд шерра юкъейоалаяьча предприятешкеи объединенешкеи тоъал лакхлу къахьегама овсарле, къахьегама, материальни ресурсий кхом бу, лакхлу болхлой алапеш.

«Мединструмент» яхача завода 84 процент совгIа болхлой бригадашка къахьегаш ба. Цо аьттув беннаб къахьегама овсарле соахка 7,7 процент лакхъе. Бригадашка кхотабеннача завода къахьегамхоша дог лазаш а дикача лас санна а дIаухийт бийдал а материальни а ресурсаш. Шера дIоахала кхом баьб 17 тонн Iаьржача металла проката, тоъал дукха кхоьий йIовхала энерги, электроэнерги. ЧIоагIъеннай къахьегама дисциплина.

Боахама расчетага яьннай Нохч - ГIалгIай гIишлон управлене СМУ-7 ерригa бригадаши участкаши. Цун коллектив цахаддаш лоархIаю паччахьалкхен планах, пайда беш болх бу.

Къахьегама овсарле соахка республика юртбоахаме 16 процент лакхъеннай, хIаьта кхаш лелалара йолча подрядни подразделенешка — 72 процент, хьайбаш леладеча — 41 процент. Шера йоаккха шура цу тайпарча боахамашка 106 килограмм дукхагIа я республике юкъера йоаккхачул.

ДиъллагIа шу да «Гвардейский» совхозера Насуханов Хизара откормочни бригада дезала подряда хьалашка къахьегаш йола. хIара шера хьайбай продукци яккхарах республике дикагIдола хьокхамаш гойташ а я из. 1986 шера бригадо яьккхай 765 эзар сома маьха валови продукци е 100 эзар сом хIара къахьегамхочоа кхоачаш. Бригада доакъашхой хIара беттара алапи 540 сом хиннад.

Бакъда, дуккхача предприятешка из балха форма йоагтIача тайпара дегIаягIац, бригадашка вIашагIкхийттача болхлой удельни дакъа доккха дац. «Нефтехимзапчасть» яхача Грозненски заводе бригадашка къахьегаш ба 38,7 процент болхлой, «Нефтехимзапчасть» яхача гудермесски заводе — 40.2 процент, биохимически заводе — 43,6 процент.

Эсала юкъейоалаю бригадни хозрасчет «Агропромстроя» гIишлон подрядни организацешка. Теркам тIабахийтац цунна цхьайолча кхыча гIишлон организацешка а.

Бригадний дезалеи подряд юкъейоалаяра юстара латт дукхха а партийни организацеши юртбоахама предприятей кулгалхойи.

1988 шера январь бетта денз болх бе долалургда паччахьалкхен предприятех дола Закон. Къахьегама коллективаша хIанзле а кийчо е еза кердача хьалашка болх бара. Ха кIезига я, гIулакхаш дукха да. Укхаза шоай дош ала деза партийни организацеша. КIоаргагIа а дикагIа а дIадовзийта деза къахьегамхошта овлангара денз перестройка яра де дезараши декхараши, дIаяха еза иждивенчески уйлаш.

Къаьстта боккха лоархIам болаш да бIарчча предприятеш йиззача боахама расчетага йовлар, цар структурни подразделенеш — бригадаш, участкаш, фермаш яьнна а ца Iеш. Тахан вай долча кIезига факташ яц хозрасчетни коллективашта эффективно болх бе ца могаш, хIана аьлча керттерча производственни звеношта гIулакх деш бола инженерно-технически болхлой къаьнарча тайпара къахьегаш боландаьи бухсоцаш хьахулар алсамдаккхара цар материально безам тIаозаш дола хIама доацандаьи.

Къаьнара, шоаш юаргйола ха йна яьнна доал дара формаши методаши йохаяро, боахам лелабара кердача наькъа тIа даларо партийни, профсоюзни, комсомольски организацей ден повестке ирра оттадаьд кадраш экономически дешарах кхеяра дош. Кхоанарча денга даха вIаштIехьадац экономически перестройка ечара де дезараши декхараши дикка кхета ца деш, доал дара керда рычагаш шоаш ма ярра йовза ца йовзаш. Ха деза: дика дIахьоргда гIулакх йиззача хозрасчета чулоацам кIоаргга бовзача, инициативнии гIулакхах кхеташи болча, моллагIдола хIама чакхдаккха ховча наха. ХIаьта вай долча каст-каста нийслу экономически дешар вахарца бувдаьнна долаш. «Зиза даьккха» дIаэттай схоластика, школярство, абстрактни просветительство, йоацаш я предприятей балха экономически анализ.

ХIанз хIара къахьегама коллективе чIоагтIа бехктокхаме а самокритично а мах бе беза боахам лелабеча эттача практикана, хьажа деза рузкъа доадара дукхьала йолча механизмо дIадехаращца из вIашкайоагIаш я е яц. Нах Iомабе беза экономически рычагех пайда эца.

Из дIадехар тахан биззача боараме партийни балха а доагIаш да. Вай долча, политически кулгалдара органаш йолча партийни комитетех каст-каста боахама органий ший тайпара филиалаш хул, дегIаахара перспективай кIезига уйла ю цар. Хьажал, парте районни комитетий бюро заседаней протоколашка. Шоана гургда цига дувца дешаш — квартале, ах шера баьча балха итогаш, ялат чуэцари доакъар кийчдари мишта латт. ХIаьта кхоанара ди кIоаргга тахкара болх наггахьа мара нийслац.

ЧIоагтIа лоархIаме да перестройка ярах йола парте директиваш кхоачашъяр, экономикана доал дара радикальни реформа чакхъяккхар кадраша мишта леладу хьожаш тIахьожам лоаттабар. ТIахьожам лоаттабечара дIадаккха деза система ца хилар, «наскокаш», елга, дош кIоаргга ца тахкар, вай вахара ерригa оагIонаш эргайоахача тIахьожама органий лоархIам айбе беза.

ХIанзле деш долчо, де дезачо, дерригне а вайгара массанешкара дIадехаргда беррига низ оарцагIбаккхар. Пурам да сона, областной партийни организаце КПСС ЦК июньски Пленума решенеш кхоачашъяра, XII пятилетка шоллагIа шу толаме чакхдаккхара, Сийлахь-боккхача Октябра 70 шу дузача цIейна баха боагтIача тайпара накъабахара къахьегамхой сарцагIбоахаргхиларах а практически гIулакхашца перестройка чIоагIъергхиларах а тешам бала.

ЭКОНОМИКАНА ДОАЛ ДЕЛГА—ХIАНЗАРЧА БОАРАМЕ

Дувца оттадаьча дешах йола пренеш хьайиллар КПСС Грозненски райкома хьалхарча секретара **Х. М. Витушева.**

Района промышленни предприятеш, аьлар цо, 1986 шера товарни продукци дукхагIа ара а хийцай, маьхала а яьккхай. Хьайбай продукци йохкара ах шера планаш кхоачашъяьй. ДIадахача шерашкарчул лакхагIа темпашца хьалъю фусамаш, школаш, деша даха ха йоанача берий, медицински учрежденеш.

Цхьабакъда, хьадаьр де йиш йолчул дуккха кIезигагIа да. Район дIадахача шера баьцадаараш, генараш, люцерна ги дIадалара планех лоархIаянзар. Продукцега дIадодар дукха да, къаьстта хьайбай продукцега додар. Боахамий кхоалагIдолча даькъо дIадаха шу зе а деш чакхдаьккхар.

Юртбоахама производства эффективность лакхъяра тIадерзадаьча де дезарий комплексе къаьстта лоархIаме да къахьегам вIаштIехьбаккхарен цох доагIар дадарен прогрессивни формашка довлар, кадрашта хьалхалаттачар технологи Iомаяр. Районе ерригa структурни подразделенеш коллективни подрядаги дIадохийтачоа тIахьожам лоаттабара чекови формаги йоахилга чакхдаьккхад. Укх шера дерригача боахамашка баьцадаараши доакъара свеклаши дезала звеньяша хьалкхею.

Лаха хьокхамаш доах хьайбаш леладеча сиргIилгаш йоарстаечен шинараш хьалкхедечен къахьегача дезала подрядаша. Из опыт юкъекхувл птицефабрикашка, нов. Палаев керте а волаш, птицепрома болхлоша кердадар безам боацаш тIаэцаше.

Укх шерага кхачалца районе коллективни подряд керттерча даькъе дукхагIа продукци хьалкхеяра тIаерзаяь яр, цуй дикала хьокхамаш терках а ца эцаш. ХIанз коллективни подрядои боахама чурча расчетон шоайла вIаши хьалъюз, хIаьта уж цхьа декхар кхоачашдара — кIезигагIа къахьегаш, иштта средстваш, материальни ресурсаш дIайолхийташ дукхагIа а, дикагIа а продукци яккхара тIаерзаяь я.

ДIахо нов. Витушева районни партийни организацениз ащца къоасталургдоацача дешашта теркам тIаззар. ИрагIйола проблема — баха нах молача хица Iалашбар. 100 эзар гаргга саг ваха, ерригa 39 пункт лерттIа хица Iалашъяц. «Чеченингушводстрой» управлене М. С. Висаитов керте а волаш район хица Iалашъелга тоадара йола мероприятеш оттаьяр, цхьабакъда, таханарча денга кхачалца уж кхоачашъянза я.

Вахача наха медицински гIулакх дара дош во къестаду, лораш тоъаш бац. 1986 шера районе хьахьожаваьча къонача 7 специалистах цаI мара хьаенавац. Вокхарна республика унахцIенон министерствос откреплепеш елар. Къамаьл дечо белгалдаьккхар, министр Г. У. Мальсагов шин шера цкъа района цхьан медицински учреждене ца хиналга, унахцIено лораяра доагIа дешаш дийцача КПСС райкома пленуме е бюро дакъа ца лаьцалга.

Старопромысловски района предприятешка хьатIадоагIача шера йиззача хозрасчетеи ше-шийна финансировани ярей хьисапе болх бергболаш кийчо еш латт, аьлар, пленуме къамаьл деш КПСС райкома хьалхарча секретара **Л. Л. Недельковас.** ХIанзале а гласность дукхагIа я, дисциплина чIоагIлуш латт.

Цхьабакъда даьчун критически мах а беш, тхона гу из перестройка мела хулаш йолга. Экономически хьала воча оагIорахьара Iатк кулгалдара керда методаш мела караерзаяьча кадрай инертности хIама хьадара хьинаре ца хилари. Цу тайпарча кулгалхоех лархIа мергба н. Яндиев («Вторчермет»), н. Баканиев (мелиорацен хина боахамеи министерства УПТК). Тхона новкъа да, дукхагIболча кулгалхоша шоаш план кхоачаш ца йича, цун бахьанаш кхоачамболлаш планировани, материально - технически Iалашо ца яр иштта лакхе латтача органаша гIалаташ дувлийтар лоархIаш хилар геттара модни хинна дIаоттар. Цунца цар, шоаш гIулакх вIаштIехьа ца даккхарцен йоакхо ца ярцен дувзаденна субъективни бахьанаш къайлахкхухь.

Новкъа хете а, района дукхача парторганизацешка, цу даькъе хьалхалаттача — «Грознефть», «Оргтехника», «Терек» объединенешка, «Союзавтоматстром» заводе (секретараш нн. Василюшкин, Галич, Дышлевская, Зацепин) юхххьанца хеталу перестройка керттерча лостамех хьадда, пайдане организационно - технически мероприятеш вIаштIехьъяьхача санна. ХIаьта практически карагIдаьннар кIезига да. Къаьстта, шин-кхаь сменни балха режимага довлара даькъе.

Перестройка яра толам боаккхача новкъостале де доагIа шерра дегIакхувлача инициативо, юхххьанцарча парторганизацеш шоай лоIаме а самодеятельни а хиларо. Цхьабакъда, малагIча творчески гIулакхех къамаьл хила йиш я, нагахьа санна цар хьалхарча ах шера нийс мара бокъонца ювца оттаь ден повестка ца хилча. Маца къоастаде деза хIара коллективана хьалхашка латта дешаш? Цо хьахьокх парте областной комитето ший оагIорахьара нийса координаци еш ца хилар.

Къестадеча дешай кIоаргалон чоалхане хиларон тхогара дIадех кадраш хоржача оперативни хулга, халахете а из тоъац парте горкома а обкома а. Райкомо ах шу гаргга даьккхар орготдела заведующи воацаш, иззал ха яьккхар промышленно-транспортни отдела заведующи воацаш а. Юххера а 6 бутт хьалха парте райкома белгалбаьха хиннача кандидаташка хьажа дезаш хилар. Ах шу да йоккхагIйолча «Октябрьнефть» НГДУ парткома секретарь воаца, хIана аьлча, обкома могавергволча кандидатага хьежаш дагIа тхо.

Моттигерча Советий, боахама органий меттаотталга, страховка елга вIалла диталац вайна. Цунах дола масал да парте горкоме хьалхарча секретараша дакъа а лоацаш, гIишлош хьалъяра дешай хьакъехьа цахаддаш чакхйоаха планеркаш. ГIишлонхоша беча политически балха керда методаш лахара меттел, тхо бетон, кирпишк, кхыйола гIишлон материалаш екъаш хул, цунца кулгалхой инициатива юха а увзаш.

Къамаьл ду «Пищемаш» яхача аргунски завода токарий бригадира **Х. Б. Осмаевас.**

— Тхона, болхлошта, гаргга а оаха кхетадеш а да КПСС ЦК июньски Пленумо оттадь декхараш, — аьлар цо. — ТIеххьарча хана тха гIулакхаш тоалуш латт. Товарни продукци арахецара, маьхалъяккхара, нормативно-цIена продукци хьаяра ах шера планаш кхоачашъяьй. Цхьабакъда, договорни поставкаш яра декхарех лоархIадинзар тхо.

Заводе шин, кхаь сменни балха режимага довлара мероприятеш чакхйоах, Иштта из технически Iалашъеш латт — укх шера болх бе йолаялийтай кердача оборудоване 25 единица. Август бетта штампаш универсально-юха дIаниисъеш йола участок болх бе йолаялийта лерхI оаха, хIаьта сентябре — алюмини лоаладеш йола участок. Из иштта дале а, хьал дикагIчарех дац. Дикка дукхагIйола оборудовани 1961 шера хьаьь я. Укхазара хьадоагIа продукци дика ца хилар, производствас ритмично болх ца бар. Цхьабакъда, тха бехк а ба цига. Аз дувцар да къахьегам лерттIа вIаштIехьа ца баккхарах, Тхо хIанз а тIах аьнна ца хиларах, хIама бе-баша ца хетарах, къахьегама а производственни а дисциплина телхаярах къаьста дац.

Тха предприяти йиззача хозрасчетаген, ше-шийна финансировани яргеи, самоокупаемостаген ярга. ХIаьта цунца чIоагIа лоархIаме да хIара болхлоча экономика лардаш йовзаш хилар. Из дара экономически всеобуча занятеш вIаштIехьъяха лаьрхIад оаха. Республике цхьаннахьа цу гIулакха дика опыт хила мег. Халахете а газеташ, моттигерча телеандене кхоачамболлаш хьахьокхац из.

Социальни сфера дегIакхувлара дешашта хетаьяр ший выступлени НГIАССР Министрий Совета председатела хьалхарча заместитела, республика Госплана председатела **А. А. Мальсагова.**

Производственни йоацача сферера капитальни вложеней удельни дозал госкапвложеней юкъарча боараме РСФСР-е гIолларча 21 процентаца нийсдича вайцга 17 процент мара бац, аьлар. Бахача наха чуIе фусамаш Iалашъеча даькъе республика Российски Федераце 68-ча моттиге я.

Цу тайпара хьал, республика из гIулакх дара капитальни вложенеш хьежа ца ярах этта дац. Средстваш хьежаьяьй! Цхьабакъда, уж хIара шера караерзаьяц. Масала, чуIе фусамаш хьалъеча 84 процент мара караерзаьяц, хазкъа дешара объекташ хьалъеча — 83, унахцIено лораеча — 69 процент. Цу даькъе перестройка укх шера а гуш яц. Нохч - ГIалгIай гIишлон управлене соцкультбыта объекташ хьалъяра гIулакх кхы а вогIа латт — чуIе фусамаш хьалъяра план кхоачашъяр 87 процент мара хиланзар, № 53 йола школа эксплуатаце дIалулга юкъагIдаьккхад, во хьалъю унахцIено лораяра объекташ. Кхы дикагIча хьал тIа яц кхыйола гIишлон подразделенеш а. Соцкультбыта объекташ кIезига хьалъю «Грозтрубопроводстрой», «Чеченингушводстрой» санна йолча йоккхача коллективаш. Кхы а вогIча хьал тIа я «Красный молот» завод.

Республика дукхача районашка моллагIча цхьане царна хьалхара объекташ хьалъярга, этта хьал хувцарга дог доахаш ба. Из перестройкас дIа ма деххара дац.

Хьазпаргъя вай, «Чеченингушстройматериалы» объединени. Цо 1987 шера план кхоачашъяц, хIаьта объединене тIадоагIача шера кирпишкаш арахецара план лохъе, яхаш дех. ТIаккха мишта шерде деза школаш, больницаш, кхыйола соцкультбыта объекташ хьалъяра гIишлон балхаш. ХIанзалца цу отрасле экстенсивни наькъагIа производство шерье гIийртаб. Цхьабакъда, цунах хIама хиннадац. Вешта аьлча, мощносташ пайдана йоацаш дIайоахар, хIаьта производство шерагара шуме доал лохлора. Кхы ха а а йоаеш, болхлой къахьегама хьалаш тоадарга хьажа деза, кердача техника чотагIа овсарле лаххе, шин е кхаь сменни балха режим юкъейоалае, кирпишкаш арахецилга шердара Iалашо е еза.

Паччахьалкхен предприятех долча Законо къахьегама коллективашта йоккха паргIато еннай. Цу хьалхашка социально - бытовой сфера дешаш къестадеча паччахьалкхен предприятей инициатива къаьстта лоархIаме хулаш латт. ХIара коллектив цIаьккха а хьажа еза чуIе фусамаш хьалъяра, деша даха ха йоацача берий учреждений сеть дегIакхувлара дешаш шоаш мишта къестадергда, шоаш болча средстваш а уж хьалъяра наькъаш а хьалхе белгалдаха деза.

Доал дара кердача методашка, йиззача боахама расчетага, шоаш шоашта финансировани ярга бовларах дийцар пленуме Сунженски района XX-ча партсъезда цIерагIча колхоза председатела **Р. А. Крылевскаяс.**

Тахан вахаро хьахьокх, белгалдаьккхар цо, экономически рычагашта мара наьха инициатива хилийтара, дIахьалхашкахьа ухилга сиздара новкъостал де могаргдоацилга, хIана аьлча, царна мара могаргдац наьха а бIарчча хьанийцача паччахьалкхен а хьашташ вIашагIтоха.

Халахете а, хIана перестройка бергболча пайдах дукха а дувцаш, цхьабакъда, боахамашта, наха эша эггара лоадамегIдола эшараш кхоачашдара практически кIезига хIама хьадеш каст-каста нийслу.

ГIишлон материалаш паргIата оптови хьисапе йохкилга хIана а вIаштIехьдаьккхадац. Уж ца хиларах колхозо 1986 шера капвложенеш 57 процент мара караерзаьяц, хIаьта нарарча шера хьалхарча ах шера — 51 процент. Хьал ца еш латт Ассиновскера ДК санна йола лоархIаме объект, хIаьта из 1987 шера кхоалагIча квартале эксплуатаце дIаяла езаш я. Боахам ший ханнахьа хьайбаш леладеча помещенешта текущи ремонт е йиш йолаш бац.

ТIеххьарча 3—4 шера машинно - тракторни парк запасной оатхалашца Iалашъелга цIаьхха телхад. Къаьстта во хьал эттад чархаш йоахкача тракторий, тракторни прицепий парке. Тормозашта, сердала сигнализацена эшаш йола запасной оатхалаш чIоагIа ца тоъаш хиларо тракторех техника кхерамзлен бокъонаш телха а еш пайда нийбе безача оттаву. Колхоз чархаш йоахкача тракторашца Iалашъелга геттара телхад.

Цу тайпа хьал хьахулаш латт пишкашка доагадеш долча доагор Iалащдеча а. Из ца хиларах боахамо ах шера цхьа килограмм витаминно - баьца хьоар даьккхадац, из кийчлара эша доакъар кхоачамболлаш доллаше.

Цхьабакъда, колхоза коллективо берригa низ тIаухийт белгалъяьха планаш кхоачашъяра. Иштта, 1986 шера 538 эзар сом цIена пайда баьб, из даьд XI-ча пятилетке хIара шера 401,4 эзар сом зе деш хиннача.

1986 шера денз ерригa подразделенеш хозрасчетагIа болх беш я, производствера духхьаларча затратий лимиташта оперативни тIахьожам лоаттабара чекови система юкъейоалаяьй. 1987 шера культураш хьалкхееча коллективни дезален подрядагIа болх беш ба. Ялати ялата бобовий культураш чуийна яьнай, хIаьта хIара гектара тIара планагIа 29,7 центнер хила йоагIача, 31,3 центнер чуийцай.

Республикански больница керттерча лоро **А. М. Гаджиева** теркам тIабахийтар унахцIено лораяра учреждений материальни база чIоагIъяра дешашта. ХIанзарча технологеи оборудованехи пайда эца йиш йоацаш мела я из. Лазарашта профилактика яра, дукхача хана диспансеризапи чIоагIа дарбеи дара больницаш вай ханарча диагностически дарба дареи техникаца Iалашъе еза. ультразвуковии лазерни установкаш юкъейоалае еза, республике интенсивни терапе палаташ, диагностически центр, н. кх. хьае еза.

Бакъда, кхьметтел из техника хилча а, дIаоттае йиш яц моттиг ца хилар бахьан долаш.

Укх тIеххьарча 20 шера Урус-Мартане, Ножай-Юрта, МагIалбике, Назране мара больницаш хьалъяьяц. Уж а къаьнача проектех яьй. Вож больницаш царна дIатаръяьча е къаьнача помещенешка я. Из бахьан долаш унахой Iобувшабеш а дарба деш а халонаш увтт. Цу больницеех аханешка хьадоагIаш дола дIайха хий а канализаци а яц.

ГIишлош хьалъяра планаш хIара шера 60 процент мара кхоачашъяц. Кхы а вогIа да ремонт яра гIулакх. УнахцIено лораяра средстваш караерзаяра гIулакх эггара «тIехьашкарча» моттиге лоаттаду гIишлош еча организацеша.

Новкъа да кадраш ца тоъаш, балхара нах дIабувлаш хилар, къаьстта юрташка. Из доллаше а хIара шера дIавода 100 совгIа лор, керттерча даькъе вахара эша хьалаш ца хилар бахьан долаш.

Пленума трибуна тIара В. И. Ленина цIерагIча Грозненски мехкдаьтта чакхдоахача завода воккхагIволча оператора **Н. Н. Ведерникова** аьлар, тха объединени заводи укх шера 1 январе денз йиззача боахама расчета тIа яьлар. Парткома член хиларах тарра сона дика хов керда экономически нормативаш хьахилийтара, оценочни хьокхамаш, материальни стимулироване система эргаьккха тоаяра, н. кх. дара кIезига болх баьбоацилга.

Бакъда технологически установка оператор хиларах тарра сона гу иштта дале а принципиальни хувцамаш ца хилар. ХIанз а бокъонца дола производства дай лархIац оаха тхоаех. Сона хетачогIа, лархIац цеха, завода кулгалхоша а.

ХIана? Йиззача хозрасчето эггара керттерачоа — потребителя хьашташ кхоачашдара тIаберзабаьб тха теркам. Из да, эггара хьалха, дикала беннача боараме мехкдаьтта продуктай ассортимента план кхоачаш ца ярн затратий массе тайпаш кIезигдари. ХIаьта уж хьокхамаш кхоачашдара влияни яра коллектива таронаш кхоачамболаш яц. Нагахьа санна бутт дIаболалуча хана тха цхьа план хиннаяле, тIаккха каст-каста нийслу бутт юкъебахача гIолла шоллагIъяр хулаш, хIаьта шу чакхдоалаш — кхоалагIъяр. Массаза яхар санна хулаш дола хIама а хинна дIаэттад смежникаша бийдал кхоачамболаш ца кийчъелга, ма йоагIара из установка тIа хьа ца дулга. Практически хьалхарча ах шера нормативни ханашка цхьаккха установка ремонт яь яланзар.

ХIана хул из иштта? ДукхагIча даькъе из хилар ах шера плана ассортимента хьакъехьа 32, товарни продукце — 14 корректировка яьдаь; «Грознефтеоргсинтез» объединене гIолла 6 бетта лакхерча органаша кхы тIа 13 задани еннай.

КIезига дац тха бизза низ тIа а бохийташ къахьега йиш ца хулийта, инициатива ехкаш дола чура бахьанаш. Дуккхача мехкдаьтта чакхдоахарашта хетар да аьнна хет соаз, нагахьа санна хозрасчет тханига объединене боарам тIа сецай, цехашка, бригадашка, установкашка IоккIал а ца йоалаш, аз оале.

Дуккха дукхагIболча наха ходеннадац бизза шоай лоIаме шоаш хилар, хIаьта цо юхайоаккх бехктокхаме хиларах йола уйла. ХIара коллектива болх бухсоцаш хьахулачун тIагIолла, лархIа беза моральни а материальни а.

Къахьегама ресурсех пайда эцара проблема йийцар ше къамаьл деш КПСС Гудермески горкома хьалхарча секретара **А. В. Хадзарагова.**

Района территоре тIа хьалъеш я Къулбаседа Кавказе эггара йоккхагIйола биохимически завод, белгалдаьккхар цо, хьалъе лерхI антибиотикий завод. Иштта йола гIишлош хьалъюлургъяц дуккха болхлой ца хилча. Пятилетка чакхйоалаш халкъа боахама дерригача доакъошка кхы тIа а 6,5 эзар саг эшаргва.

Микробиологически промышленноста продукции моллхай препараташи арахецара районо лаьцача кердача наькъо, гIишлош ю индустри дIахо а лакхлуш, гIулакх дара сфера дегIайоагIаш хиларо хьалхарча аргIана оттаду болхлойи инженерно-технически кадраши кийчъелга. Духхьал укх пятилетке алхха промышленноста кийчванза варгвац 200 гаргга инженери кхо эзар йоккха говзал йола болхлой.

Кхоанарча ден уйла еш оаха институташка деша вахийтав школаш йистеяьа 34 саг. Грозней Волгограден профтехучилищешка аппаратчиккий, лаборантий, наладчикий, слесарий говзал Iомаеш бIаьш бола кагий нахи мехкарийи ба.

Къахьегалургдолча бахача наха хIама хьаде моттигаш лохаш бу болх соцаш бац. Кошкельди яхача юрта хьайиллай Грозненски производственни швейни объединене филиал, иштта йола цех хьаелла лерхI Комсомольски юрта а. Хьаеш я бытовой гIулакх дара общественни кхачани кооперативни обществаш.

Бакъда, къамаьл деш волчунна хетачогIа, къахьегама ресурсех рациональни пайда эцара йолча ерригача таронех бизза пайда эцац. Къаьстта аьлча, дукха ха йоаю прогулаш еш, администраце мукъа луши цамогаш болаши производстве нах ца боагIаш. Низкъала дIайоаккхтишенна оборудовани: дукха бола кулгалхой гIерт фуннагIа даь а из йита. Программаш горкомеи горисполкомен боараме увттаелга каст-каста хулаш хIама ла. ХIаьта юхххьанцарча парторганизацешка, юрта Советашка, предприятешка уж кхоачаш ца еш юс, цхьаккха пайда хьабалац. Из бахьан долаш хIанз районе общественни производстве балха воацаш къахьегалургдолча бахача нахах 500 гаргга саг ва.

Назрановски трикотажни фабрика швейс-мотористкас **Д. А. Дерсиговас** къамаьл деш аьлар:

— ХIанз фабрика коллектив, берригa мохк а санна, болх беш я КПСС Центральни Комитета июньски Пленума, СССР Лакхехьарча Совета сессе решенеша дог айдаь. Цар тIа къаьгта белгалбаьккхаб перестройка политически никъ, экономикана доал дара радикальни реформа теоретически кIийле кийчъяьй, вай мехка социально-экономически хувцамаш дара массе а лостамаша де дезарий хьалда йола программа белгалъяьккхай.

Хувцаденнача хьалашка кердача тайпара болх бу фабрика коллективо. Ерригa цехаш шин сменагIа болх бергболча яьхай, шерра юкъейоалаеш я коллективни подряд, эргаьккха тоаеш я производства технологи, продукци чакхъяллалца йола учет. Отта а яь, кхоачашъеш я Iилма-технически прогресс сихъяра программа. Предприяти боахама йиззача расчета тIа яккхара кийчо яра болх баьб.

ГIулакха цIенхаштта новкъарле ю бийдал хьа ца кхоачаш каст-каста юкъ йолаш хиларо. Тхо хIанз а дог дилла дац оахош дергда аьннар кхоачашхургхиларах, кхоачашде уйла йолаш а да.

Фабрика шин сменагIа болх барга йоаккхаш чIоагIа хала къоастадир болхлой дIа-юха кхувлара дош. Автотранспортни предприятеца договор даьд. Нах ма боагIара дIа-юха кхувл. Бакъда, кхолха мах тела безаш да.

Фабрикана пассажирски транспорт ехаш тхоай производственни объединенеи РСФСР текстильни промышленноста Министерствен даха хиннад тхо. Из зехьа довнзар.

Тхона хетачогIа кхы цхьаькха цIенхаштта проблема а я — фабрика капитальни ремонт. Здани дуккхача моттигашка Iолохъеннай, пенаш лийлхад. Здани меттаоттаяра балхаш дара проект кийча я, 1985 шера а цох доагIар дIаленнад. Тха отраслеви ведомстваси министерстваси букъ берзабаьб из проблема къоастаяра. ХIаьта здани дIахо а йохаш латт.

Перестройка хала еш я, бакъда, фуннагI-дале а еш-м я. Цудухьа юххьанца карагIдаьннача зIаммигчо а догдоахийт дIадоладаь гIулакх дика чакхдаргхиларга.

Вай мохк социально-экономически дегIаухилга сихдар объективни диноза даргдоаца хIама а хинна дIаэттад тахан, перестройка елгеи общества вахара ерригa оагIонаш, царца экономикана доал делга а, Iилма-технически прогресса кIийлен тIа кердадоаккхилгеи дIадийхар цо, аьлар Грозненски мехкдаьтта института ректора **Ю. Л. Расторгуева.** Цу балха тIа боккха лоархIам болаш я лакхера школа. Июньски Пленумо (1987 ш.) оттадаь декхараш кхоачашле декхарийла ба теоретически меттел, практически а профессионально дика кийчбенна специалисташ. Иштта кийчо яра бехктокхаме я вузаш.

Институте оттаяьй специалисташ кийчбелга чIоагIагIа тоадара, Iилма-тохкамий эффективность лакхъяра, промышленни предприятешцареи НИИ-цареи бувзам дIахо а чIоагIбара тIаерзаяь программа. Из программа лаьрхIа я республика экономика дегIайоалаяра хиланза яргйоаца инженерни кадраш кийчъяра.

ДIахо оратора аьлар цкъаза сихбеле общественностага ювца йохийт массаза а бакъйоаца, чIоагIа тахканза йола факташ. Дицдолийт цар вувцар дийна саг хилар. 1954 шера денз коммунист, 1974 шера денз Iилмай доктор вола института Iилма балха проректор Ю. А. Стерленко бехке веш вувц докторски дисертапи Iилма цIенача наькъаца язъяьяц, яхаш. 1976 шера денз эггара компетентни йола комиссеши Iилма советаши цкъа хьежа Iийнаяц цун аттестационни дешага. 1985 шера СССР ВАК президиумо решени ю: Ю. А. Стерленко Iилма степенах ваккха бахьан дац аьнна. ХIаьта а письмош-м ух.

1986 шера декабрь бетта «Социалистическая индустрия» яхача газето арайоаккх «Мысли в займы» яха статья, хIаьта 1987 шера май бетта — «Недостойные игры» яхар. Статьяш тIа цIераш йоах дуккхача дика лоархIача наьха, царца цхьана боккхийча Iилманхой а, уж лерттIа хилар вIалла бахьан доацаш шек а доаккхаш. Газето уж статьяш араьяхачул тIехьагIа, 1987 шера 3 июне ВАК-о цIаьхха а хьагулъю аханел тIех кердаьккха экспертни совет, дувцаш долча дешаца гIулакх мел доагIа берригa нах тIа а хьехаш, кердача комиссе соцадаьчогIа, дIаьхха а массе оагIорахьа а дийцачул тIехьагIа цу совета корадаизар Ю. А. Стерленко Iилмай доктора степенах ваккха бахьан. 11 шера цо института Iилмана кулгалдеш этта хьал довза, дукхачар дукххаза тохкаш коллективана хийттар кхетаде атта да.

Къамаьл даь чакхвоалаш Ю. Л. Расторгуева аьлар, инженерно-технически болхлой къахьегамах пайда эца беза боагIача тайпара, институте е техникуме Iомаьча специальностагIа. Аз кхетадеш дац, аьлар цо, масала, мехкдаьтта оборудоване инженера гIишлошъеча болх мишта бергба е юртбоахама техникаца болх баран ремонт яран кулгал мишта дергда? ХIаьта мехкдаьттен газ чакхъяккхара хьакъехьарча инженера — кхачан промышленносте? Мишта кулгалдергда отраслеви подразделенешта, Iилмана, образованена из дара лаьрххIа кийчо, балха опыт йоацаш? ТIаккха малагIча Iилма-технически прогрессах дувца мегаргда? Экономикана доал дара малагIа овлангара перестройка юлургья иштта специалисташка?

Экономикана кулгалдара йола экономически методаш бокиха лоархIам болаш хиларахи, района боахамашка уж практически чакхйоахаш хиларахи дийцар пленуме КПСС Ножай-Юртовски райкома хьалхарча секретара **Х. Г. Бибулатова.** Дезала подряд юкъейоалаярах ма дарра аьлча цу эшаш хилар кулгалдара йола административни формаш, аьлар цо. Из ларде а лувцаш, оаха эксперимент санна соакха гуйрийна денз юкъейоалае йолаьй дезала подряд хьайбай боахаме а. Иштта, Ленина цIерагIча колхозе дIадахача шера доахан Iангара доахилга дIадоладеча хана скотника Керимов Iийсас ший средствaех ший коа хьалйир помещени. Колхозера цо ийцар доакъар, кхаба е хьалкхее а цо дIайийцар 37 сиргIа. Уж чукхоабача хана хIаранена тIаккхийтар 90 килограмм дулх. Колхозе юкъера лаьрхIача тIакхийттар 20 килограмм мара доапача. Дулхага дIадодар юкъера лаьрхIача колхозе дIадодачул диазза кIезигагIа да. Цхьаккха бежан къастийтанзар. Аьттув баьлар колхозхочун а. Юкъера лаьрхIача цо бетта эца алапи 500 сомага дIакхаьчар.

Керимов Iийсас санна болх бе волавелар цун воша Салах а, ший коа цо хьалйир 30 бежана лаьрхIа помещени. Уллув силос еллай, хьатIаувз йол Цу совхозе, хьалха хиннача хуторе, скотника Махражев Юнаде хьалйир помещени, хьакха аьттув боацача моттигашкара хьакха а хьокхаш йол кийчйир, гуйрийна денз 50 бежан кхаба колхозаца договор йир.

Ленина цIерагIча колхоза опыт парте райкома бюрос мога а яь, массадолча боахамашка шерра йоаржае тIадожадир. Эггара хьалха из хьаллаьцар Х. Нурадилова цIерагIча колхоза хьайбаш леладераша. Кхаь сагах латтача АбзаевгIар дезала укх шера бIаьсти договор оттадир колхозаца 250 бежан кхоабаргдолаш. Вашха-дика гIулакх да из. Массехказа лакхлу къахьегама овсарле, эшаш хилац командираш-администраторaш, тIахьожам лоаттабу нах.

Нагахьа санна гуччахьа дийцача, аьлар Наурски района «Плодопитомнический» совхоза директора **В. Ф. Зверковас,** перестройка дIайола мела, атта йоацаш а. КIезига нийслац чоалхаленаши проблемаши. ЦаI къоастайича, кхыяраш хьатIаотт, кхы а чоалханегIа а йолаш. Цига дукха гIалаташ дувлийт. Генараш долча фух йола гаьнаш, къаьстта персикаши гуржий боалаши, хьалкхебеча ца деш дусараш да тха, республике уж чIоагIа дефицит йоллашехь а.

ЧIоагIа дефицитни долча фух йола гаьнаш хилийтара, оаха укх шера а дукхагIа хилийтар уж дIайогIара йола моттигаш, гаьнаш дикагIа а дукхагIа а хилийтара кийчъяьй цхьайола технологически организационнии приемаш. Укх гарггача шин шера персикий гуржий боалийн хьакъехьа дефицит хургйоацаш гIулакх де лаьрхIад оаха.

Цхьабакъда, уж а кхы дуккха перспективни дола сомий сорташ а вай республике районировани янза да, уж хьалкхедайтац тхога Нохч-ГIалгIай АССР Госагропрома сомий бешамаш лелаяра йолча подотдело. Из иштта доллашехьа районировании сорташ (цар каталога хIанзлехьа итт шу ха яле а), тхога низагIа дIадогIийт уж, дика дIаэцаш уж доацашехьа. Из бахьан долаш дукха ца тоамаш а зенаш а хул тхона. Сомий бешамаш лелаяра йолча подотдело (начальник В. Б. Аслаханов, керттера агроном В. И. Анищенко) тхога духхьал хьайоах: «Гаьнаш мича хьоргья, яха шун гIулакх дац, оаш уж хьалкхее, хIаьта уж оаха маьхалйоахаргья». Иштта увттаде йиш яц дош. МаьхалйоаккхилгА тха гIулакх да, оаха кхоачашде а деза из.

Из дош КПСС обкома юртбоахама отдело бокъонца Iома а даь, цо ше тIахьожам лоаттабергболаш хилча бакъахьа хетар тхона.

«Сердало» яхача республикански газета редактора **О. Б. Гадаборшева** ше къамаьл деш керттера теркам тIабахийтар перестройка хьалашкарча массови информаце средствай балха. Цар, аьлар цо, шоай бIарга Iунал кIала лоаттаду партийни советски балха, боахама механизмана реформа яра, Iилман-технически прогресс елга сихдара, массе а йолча резерваех бизза пайда ийбара, къахьегама, производственни, договорни дисциплина чIоагIъяра стилаи методаштеи перестройка елга эргадаьккха тоадара дола дешаш.

Хьалха цIаккха ца хиннача бесса республикерча журналистий ира перо тIаберзабаь ба доал ца дара, бе-башха ца хеташ гIулакх леладара, бюрократизмана, зехьа доадечунна, социалистически рузкъа лечкъадара, тунеялствана, динах юхедисараша, националистическии кхыча антиобщественнии гIулакхашта дукхала. Лоацца аьлча, республика массови информаце средствай балха тIа укх тIеххьарча хана хоа а луш, дикагIдола хувцамаш хулаш латт. Уж кхы а чIоагIагIа чулоацам болаш, деша да, цар еш йола критика конструктивнии гIулакхаца йоагIаши я.

Цхьабакъда, вай газетий, телевидене, радио, дIахо дувц къамаьл дечо, хIанз а тIехьа дукха да пайда эцанза дола кхоачамаш. дукха да цар балха тIа кхоачамбоацараши ца деш дисараши. Царех кIоаргга доашхаш дувца безам ба са. Укх тIеххьарча хана вай газеташка хьахиннай наьха теркам тIаозаш йола рубрикаш. Из дика да. ХIаьта а нийса доацар да цу рубрикашта кIал цхьайолча хана кепаетта материалаш йоккхий а, чулсацамга диллача къе а, меттаген кепатохара стилаген диллача эсала а хилар. Из долаш да, вайгара, журналисташкара хоадамболлаш йолча проблемаех, халонех, хоадамболлаш болча нахах, цар хоадамболлаш долча гIулакхех дувцар перестройка ший маIано дIадехаше а.

Наггахьа мара хилац кепайоазон оагIонаш тIа, телевиденеи радиои уж е вож проблемаш, перестройка халонаш ювцаш, кIоаргга уйла еш йола материалаш. Кепаеттача дуккхача материалий автораша дукхагIча хана факташ а йийце, ца дувцаш дут кхоачамбоацараш нийсдаларах дола бахьанаш, цхьа дош алац хьан бехкагIа уж нийсденнад, уж дIадахара фу де деза.

ДIахо оратора аьлар, цхьабола партийнии боахамеи кулгалхой гIерт, къаьнарча IаьдалагIа, кепатехача критически материалашта отпискаш яла, критика чIоагIа новкъа а долаш тIаэц, оалаш ма хиллара, духьала бовл цунна. Масала, ах шу хьалха «Сердало» газета тIа кепатеха араьлар «Шоашта товр де мукъабнтача» яхаш корта а болаш рейдови материал. Дийцар дар Назрановски АТП йоккхий приписакш елга, очковтирательство елга, гаргара, бовзаш-безаш бола нах балха дIаувттабелга, дукха мовхьаш кхухьаш йола автомашинаш шоашта болча пайдана лелаелга. Цхьабакъда, парте райкомо йоагIача хьисапе тIаэцанзар кепатеха материал. Къамаьл даьчо критика йир КПСС Назрановски райкома хьалхарча секретара нов. Мякиевна «Сердало» тIа ира теха материал цо харцахьа кхетаеш хиларах.

Вахаро хьахьокхаш да, партийни органаша цIенхаштта а гIулакхаца а хьаллоацаш ца хилча, массови информаце средствай толамца болх бе низ кхоачарг ца хилар. Цар хьаллоацаш хилча, тахан кхоачамболлаш йоаца а эшаш йола а кIоаргеи ирей материалаш араюврья, тIаккха мара цар бокъонца низ а хургбац.

«Малгобекнефть» НГДУ парогенераторни установка машиниста **В. Н. Пшеничне** аьлар экономикана кулгалдеча овлангара денз перестройка яра йола КПСС ЦК июньски Пленума решенеш чIоагIа къоабалъеш тIа а эцаш хьаллаьцар Малгобекски района берригача къахьегамхоша. Халкъа боахама эффективность лакхъяра парте йоакхо елга вайх хIаране лоархIамеча хьашташта доагIаш да. Шийна бокъонца дулургдолчунга хьежжа саго болх бу ше да а кхолламхо а цо лоархIе.

КПСС XXVII съезда, цул тIехьагIа хиннача КПСС ЦК Пленумий исторически решенешта практике тешаме хилар дIахьокха а гIерташ, НГДУ коллективо толамца кхоачашийр пятилетка хьалхарча шера планови заданеш. Мехкдаьтта даккхара укх шера ялх бетта план кхоачашъяьй, къахьегама овсарле 25 процент лакхъеннай.

Укх шера хьалхарча квартале НГДУ боккха болх баьб доалдара кердача хьалашка довлара кийчо еш. Административно - управленчески персонал 50 саг кIезигваьв, болхлой — 69 саг.

Доалдара кердача хьалашка довлара кийчо еча хана, мехкдаьтта даккхара бригадни учет лелае — тхо долча бригадни хозрасчета къоастамбеш йола звено хьае вIаштIехьдаланзар тха. Из къоаста ца дича оттабаьча боарамагIа къахьегама овсарле лакхъярга довлац тхо.

Сероводородни мехкдаьтта доаккхачара гIулакх а сагота оарцагIвала везаш да. Из хьагулдара а дIадахьийтара а йола объекташ тIехьаювл, хIаьта «Харбижин» яхача моттиге кхы тIа а бурув детташ скважинаш йоахилга ца доагIаш да, хIана аьлча, цига бурув теха яьккхача пхе скважинах тахан цхьаккха яц мехкдаьтта луш. Социальни дешаш къеста а деш, НГДУ коллективо хьалдеш да подрядни способагIа наха чубаха хIарадар бIаь квартира йола шин цIа, хозспособагIа — бархIквартирни цIа. ГIишлош хьалъелга чIоагIа мела лел, хьалъераш дика а яц. Генеральни подрядчик йолча ЧИУС-а ПМК-105 (н. Торшхоев) хадданза юкъагIйоах гIишлош хьалъяра йилла ха.

Районе цIенхашттара проблема я наха мелаш дола хий Iалашдар. 40-ча шерашка хьалъяь йола хий Iалашдара йолча системана овлангара денз реконструкци е еза. Тахан «Грознефта» генеральни директорага деха безам са: Iалальмате сиха къоастае езаш проблема я из, аьнна. Нах боахалургбац хий доацаш.

КПСС XXVII съезда, парте ЦК июньски (1987 ш.) Пленума решенеш кхоачашъергхиларах, беррига советски нах санна, бIубенна ба Грозненски машиннаькъа отделене машиннаькъахой. Цар керттера де лерхIаш дар да халкъа боахаман бахача наха перевозкаш яра дола хьашташ ший ханнахьа, дика, дизза кхоачашделга. Цох лаьца дийцар пленуме машиннаькъа отделене начальника **А. Я. Спиридонова.** ДIахо цо аьлар:

— Хьалхашка латта декхараш толамца кхоачашдара, машиннаькъахой декхарийла ба ерригa резерваш гIулакха юкъейоалае. Iилма - технически карагIдийннарашта кулгалдара йола керда формаш практике хьинаре юкъекхувла, хьалха латтача опытах шерра пайда эца. Машиннаькъа массе а звеньяшка еш я перестройка, Белорусски машиннаькъахой методагIа юкъейоалаеш я керда экономически эксперименти доалдара керда хьалаши. «ДоагIачул дукхагIа дIа мел хьу мовхьаш — кхоьяча ресурсай чотагIа» яхача девизагIа йола яхь шерагIа яржаш латт. Итташ йолча транспортни коллективаша къовсам лоаттабу Сийлахь - боккхача Октябра 70 шу дузача денга шин шера заданеш кхоачашъяра тIехьа.

ДIахо оратора дийцар транспорта болх тоабара машиннаькъахоша деш долча балхех. Гудермес станце контейнерни площадке оттаяьй керда электрокозлови кран, вагонаштен контейнераштен переработка яра йIаьхъеш я площадка. Перерабатывающи таронаш чIоагIъяра Гудермес, Червленно - Узловая, Кизляр яхача станцешка кхы тIа а машиннаькъаш даьхкад.

Цхьабакъда, мовхьаш дIакхухьийтарашеи мовхьаш хьайдерашеи шоай транспортни боахам дегIакхувлац, къаьстта из доагIаш да «Грознефтеоргсинтез» объединена, Госагропрома, кхычарна.

Укх шера а доккхий декхараш хьалхашка латт машиннаькъахошта. Юхаметтаоттаде деза дIа-хьа ца хьош тIадиса 165 эзар тонн мовхьаш, хIара поезда тIадотта мовхьаш 120 тонн дукхагIа хилийта деза, поездаш лелара график йоагIача бесса нийса лелае еза. Машиннаькъа отделени дIахо дегIа а йоалаеш, 1987 шереи пятилеткан планаш кхоачашъелга Iалашдара йола мероприятеш чакхъяхара де мел дезар чакхдаккха деза.

* * *

Дийцача дешах лаьца тIаийцаб шерра соцам.

Доазол дехьара

ХІара шера диъ эзар тайпа берий ловзоргаш арахец Социалистически Чехословаке промышленносто. Дахчах яь сага бІалгІаш, гІишлош ю конструкторанш, фаьллаш тІара плюшови турпалаш, массе а тайпара оакхарий бІалгІаш, эгтара кердагІйолча маркай машиний минимоделаш, и. кх. берашта ловзае йІаьххача хана накъайоал. ЧССР-е ловзоргаш хьадеш профессиональни художникий, дизайнерий, модельерий, конструкторий йоккха группа я. Царна юкъе я Ярослава Сетеликова а (суртa тІа). Берашта геттара дукха дезача дахчах даьча, вІашагІхеттача ловзоргий автор я из.

ЧТК—ТАСС сурт.

Калейдоскоп

ПРОФСОЮЗНИ ЗДРАВНИЦАША ХЬЕХ

Чехословакерча Революционни профсоюзни болама (РПД) мехка 97 процент къахьегамхой чубоагІа. Профсоюзий лоархІамерча йоакхонех — салаІар вІаштІехьдаккхар.

— Тха доалахьа бІаь совгІа туристически базаши пансионаташи я, — дувц РПД салоІам вІаштІехьбаккхара йолча центральни управлене директора Карел Питнера. — Духхьал дІадахача шера профсоюзни здравницашка шоай унахцІено тоаьйй 550 эзар саго. ДукхагІйолча хана путевкаех доаккхачох 30 процент профсоюзаша лу, цул совгІа оаха вІалла мах боацаш а путевкаш тел.

РПД членашта лаьрхІа йола доазол арахьара маршруташ шерлуш латт. ХІанз цар шоай отпуск дунен 17 мехка дІаяхьа йиш я. ХІара шера профсоюзни путевках доазол дехьа салаІа 95 эзар саг вода. 33 эзар саго Советски Союзе салоІ. Масала, Ялтерча «ДоттагІал» яхача чехословацко-советски профсоюзни здравнице. Укх шера Кипре «Маратон» яха отель хьайийлай. Из чехословацки профсоюзаша финансови новкъостал а деш хьаьйй, цудухьа цига салаІара тха нах тІаийбу.

Дерригача дунен тІа цІи хеза йолча Карловы Вараш, Марианске-Лозна, Пиештянаш, кхыча чехословацки курорташа хІара шера профсоюзни путевкаех социалистически мехкашкара, хІаьта иштта Италера Францера, Австрера, Бельгера кхыча пачхьалкхенашкара 30 эзар къахьегамхо тІаэц.

Яна ЕНДИКОВА,
чехословацки журналистка.
(ОРБИС—АПН).

ЧЕХОСЛОВАКИ РЕКОРДИЙ КНИЖКА ТІА

Геннеса «Рекордий книжка» дерригача дунен тІа лоархІаме а курьезни информацей гуллам санна довз. Эггара хьалха из арадаьлар 1955 шера. Цу хана денз хІара шера арадоах из.

Цу тІа ха йиш я дунен эгтара йоккхагІйола ца талхаш йисса мамонта кІомсар Брно яхача городерча музее йолгах, из 5,02 метр яІаьха я. Иштта адамлен къамаьлаца нийслуш йоаца «ржъ» яха оаз чешски меттаца йолгах ха йиш я. Гиннеса иштта 1934 шера денз Страговера пражски стадион дунен тІа эгтара йоккхагІа лоархІаш йолгах хоам бу. Цу чу цхьан ханна 240 эзар хьожаш бараши 40 эзар спортивни выступленей доакъашхойи ховш. Спортивни рекордий разделе Чехословаки цкъа хьоаяь Іец. Цун йоакхо яьй дунен рекордсменаша, чемпионаша, цІихезача чехословацки спортсменаша Кратохвилова Ярмилас, Ирмус Петрас, иштта кхычар. «Рекордий книжкас» дагадохийт легкоатлетка Затопкова Дана олимпийски медалаш яьхача кхалнаха юкъе эгтара йоккхагІа хиналга.

(«Свет в образех» — АПН).

Малхбузен «Ирански карта»: селханеи таханеи

Иранеи Иракеи шоайла вІалла ца эшаш беча тІемах Персидски залива районе хьахинна хьал ирлуш латт. 1987 шера 4 июле кепатехача Советски правительства заявлене тІа белгалдоаккх, США-с цу стратегически лоархІамерча районе дукхача хана денз чакхдаха лаьрхІа тІема-политически гІулакхаш кхоачашдара Персидски заливера хІанзарча кхерамеча хьалах пайда ийбеш хилар. Советски правительствас цу регионера хьал тоадара лаьрхІа хьалхадаьккхад, цу регионаца лоархІаш йоацача паччахьалкхенаша шоай деррига тІема кемаш лоацпача хана заливера арадоахилга, хІаьта Иранеи Иракеи шоай аргІагІа дунен халкъашта юкъерча судоходства кхерам тІатувсаргбола хьал хьадара гІулакхех юхаозалулга. США-с а НАТО кхыча мехкаш а чакхдоаха гІулакхаш из решени кхоачашъяра цхьаккха оагІорахьара новкъостал деш дац.

Великобритане правительствас практически йохаяьй Иранацара дипломатически отношенеш. ХІаьта оборона министерства Персидски заливе дислокаци яь долча британски тІема-форда низашта ирански кемашца дов де бокъо еннай. Из Рейтер яхача агентствана хетачох, шин мехка юкъера «дипломатически тІема» хьал геттара лакхдалар, из бахьан цар столицашкара дипломаташ «абсолютни минимумга» кхаччалца кІезигбаьб.

США, Англи, Персидски заливера авантюра кхыболча доакъашхоша шоаш еча тІема кийчонах, Ирана беча дипломатически Іоткъамах, исламски республикана дукхьала чакхдоахача кхыдолча гІулакхех цу региона мехкашта, мехкдаьтта дІанийдерашта советски оагІорахьара кхерам тІатувсаш хиларах деш да, ала гІерт. Цу тайпарча хьисапе зулам де гІертар гуш да, къаьстта, дукха гаьнара йоацача исторе факташка хьежача хІаьта а.

Ераш да хьалха кепатеха доаца хІанз Инде Къаман музее дада «Персена бола большевистски кхерам» яха цІи йола 1917 — 1927 шерашкара документаш. Цу материалаша деррига а къаьгга хьагойт: 1918 шера Великобритане дІа а лаьца советски Закавказеней Средни Азеней духьаларча интервенцена плацдарм яьча Иране английски дипломатеи разведкаи массе а тайпара дувцар Советски паччахьалкхен оагІорахьара «кхерам» ба яхаш. Советски Іаьдал тІемаца дохаде гІортар къаьгга гучадоалача хана «дунен тІарча большевистски заговорах» йола пропаганда ма хулла дукхагІа хьалхайоахар цар.

«Советски кхерамах» йолча версена тІехьашка а леччкъаш Иране политически, тІема, экономически чІоагІбала децхар хьалхашка увттадора цар. Иштта 1918 шера 14 ноябре Тегеранерча Великобритане дипломатически миссена керте латтачо Инде вице-королагеи Форин оффисеи хоам бир, Персе хьакъехьара английски политика «керттера принцип британски Іоткъам массаза лорабарах латтилга. Кегар латтача мехка из принцип конструктивни средствай новкъосталца толаме чакхъяккха йиш йолаш я». Иране цу хана Персена новкъостал дара лаьрхІа американски комисси хиларах а, цун викалаш «Ирана реформа яра даьлагахьара декхар тІадуж Америка» аьнна аларах а английски дипломата цхьана гІулакхаш чакхдахара бола барт беча хана пайда ийцар. Цо яздора, дунен тІом чакхбаларцен демобилизаци ярцен дувзаденна дикка дукха британски эскар мукъадоал, хІаьта цудухьа «Америкаца ерригa персидски проблема гуччахьа ювца йоагІа» иштта из тешае еза «Перси — из цивилизовани дунен тІа кегар боалача мехках цаІ йолгах а, хІаьта цига реформа яра вайна (Великобритани, — АПН) массехк шера союзашта юкъера е дунен халкъашта юкъера мандат лулгах а. Английски дипломатически чиновника посланецара хургйолча машарерча конференцена оттаьча резолюце проекта тІа белгалдоаккхар. Иране «шийна доал де» ца могаш хилар хьахьокхарах цун «большевизма кхерам» тІатувсалга, хІаьта цудухьа «адамленна, цивилизацена эшаш да цхьа моллагІйолча компетентни паччахьалкхено цун тІахьожам лоаттабелга. Цу тайпарча паччахьалкхенах хила йоагІар ховш ма хиллара Великобритани. Лакхе ийцача планага хьежа Ирана качъеллар Англо-ирански соглашени (1919 шера), цо моттигера правительственни а тІема а ведомствашт шоай лоІаме ца хиларга йоахар.

Цхьабакъда английски цхьа хІама даккха гІортар цу тІа чакхдоалаш дацар. Иран «корзагІъялар» хьал тІа йолча юкъа Великобритане Каспе а Баку а протекторат оттаяра план вІашагІъеллаяр.

Малхбоале чакхйоаха британски авантюраш бакъеча керттерча бахьанех дар «советски кхерамах» йола миф. 1921 шера 17 декабре Инде вице-корола Лондонерча Инде гІулакхех волча статс-секретарага ше еннача телеграмма тІа хьалха доахар «Персенеи эрсий гиганта агрессивни уйлаштеи массаза либеральни Англи юкъе лаьттай» яха верси Малхбоале дІайоаржаяр.

Персидски заливе шоаш тахан чакхдоаха гІулакхаш бакъдеш США-с, Англе, иштта Малхбузен кхыча мехкаша советски «козиях». «кхерамех» йола хьалха хинна «аргументаш» кердайоах. Укхаза лакхе доаладаьча документаша къаьгга хьахьокх: уж ерригаш къаьнара шаблонаш хилар а, хІаьта цар новкъосталца дунен общественность юха а тувла а яь иштта шоай экспансионистски планаш кхоачашъяра кІура пордув хьае уж гІерташ хилар а.

Леонид МИТРОХИН,
АПН обозреватель.

КОТАЛОН ПАМЯТНИК

«Оаха коталон монумента общественни совет хьаярах йола предложени лу. Цун, жюре балха санна ерригача материальни затраташта тІахьожам лоаттабе бокъо а хургйолаш».

Уж мугІараш «Тха заманхо» яхача журнала ялхлагІча номера тІа цІи хезача советски литературий йоккхача группа (цу даьккъе — Распутин Валентин, Белов Василий) кепатехача гуччахьарча письмо тІара да. Письмо тІа Коталон памятника конкурсни проектай жюрена цІенхаштта бехк а бу, иштта шоаш сий доацача баьха нах цун состава юкъера арабоахилга а хьадех.

Мемориала истори дагадохийтаргда оаха шоана. Из — Москве Поклонни гув тІа хьалъе йолаяьй фашизмаца баьча боккхача тІем тІа советски наха яьккха Сийлахь-йоккха Котало даим дага латтаргйолаш. Из правительства решенех халкъа рузкъах халкъа хьалъеш яр. Цхьабакъда монумента хьакъехьа халкъаца дага воалаш саг вацар. ЧІоагІа лоархІаш бола архитектораши, цІи хеза скульптораши гласностацара шоай проекташ, хьалхе ювцарцара хийрбаьннабар. Культура чиновникаша гласноста хьакъехьа вІалла уйла яцар. ХІаьта цу тайпара хІама хьалха а нийслуш хиннад: кабинете де лаьрхІар, мастерской хьакхеллар шоайла дІахьа дувцар, цул тІехьагІа майда тІа памятник хьахулар. хІаьта из — наха дезе а ца дезе а латтаргда.

Массанена йовзаш хинна хила еза геттара йоккхача сооружене проекта тІа болх баьча художникии, архитектори цІераш. ХІаьта, дуккхачар сакхецар из болх кхычар ца а беш духхьал цар беш хиларах. Массанена ховш дар проект тІанийцалга, цхьабакъда дуккхачарна хацар кхыяр ца хоржаш из решени санна хержай. Дуккхача хана йист хила йиш йоацпаш латтача сабарах тийша халкъ хьалха мо дагардар ца дувцаш Іергда мотташ хержаяр. Цхьабакъда халкъо шийна хетар гучахьа хьааьлар. ХІаьта ше ма дарра а.

Бокъонца аьлча критика дерригача халкъа йир. Проект тІанийцанзар. Поклонни гувна тІара болх соцабир. Москве Коталон памятник хьадара а из дІаоттадергдола моттиг белгалъяккхара а керда ерригсоюзни гуччахьара конкурс хьакхайкаю.

Общественность иштта хьинаре хилара бахьанаш кхоачамболлаш гуш да. Цкъа-дале, ханаш хувцаеннай, хІаьта «гласность», «перестройка» яхача дешаша наьха хьаькъалаш, дегаш хьалхьоадаьд. ШозлагІ-дале, Коталон памятник — шии тайпара памятник, цунга гІолла хІара советски дезала Сийлахь-боккхача Дагалоацамца бувзам лоаттабу, иштта царга гІайгІа а яйт доккхал а дайт.

Мемориалацарча исторе мехка памятникаш увттадара ерригача практикага кхыча тайпара хьажийтар. Гучадьлар, улицашка, майдашка даим яхаргйола гуччахьа адамашкахьа йирза йола монументальни искусство, деррига а ма дарра чудерзадер йолга. Укхаза конкурсаш чакхъяхацар. Нагахьа санна уж чакхйоахаш хинна йоле а ховш ма хилара формально. Яхь лелаяцар. ХІаьта гласность дукха хана денз йицъеннаяр. Цу дерригнех хьахиннар — стереотипаш, штампаш, примитивни образность, искусстве ленински идеяш тІара балар.

Сийлахь - йоккха Октябрьски революци хинначул тІехьарча шерашка гласноста, дерригхалкъа дувцара хьале кхоачашйора монументальни пропагандах йола ленински план: городашка сийлахь-боккхача наха — Маркса, Робеспьера, Гарибальдена, Байрона, Гейнена, Лассала памятникаш увттадора. Бакъда общественность ца а лоархІаш, цунна фу хет а ца хьожаш цхьа хІама чакхдаккха гІертача цо шийна хетар дІаоалар. Масала, нах раьза ца хиларах дІадаьхар во хьадаь хинна Маркса, Чернышевске, Бакунина, Перовской Софье памятникаш.

Шераш дІаахарца, культ личноста йолча хана а цул тІехьагІа а оттадаь хиннача памятника критика яр куст доацаш хилар. Къаьстта сийлахь-воккхача сага оттадаьча памятника критика яр. Бакъда, гойташ хинна сийлахьдоккхадар из во хьадеш хиларо кІалхардаккхацар. Йоккхий уйлаш талхаш яр.

Поклонни гувна тІара болх соцабар, керда конкурс хьакхайкаяр, общественноста хьадда йола акцеш — из хьалха хинначунга юхадерзар хинна ца Іеш искусстве ленински социалистически нормаш дІахо дегІаккхувлар. Вешта аьлча Коталон памятниках йолча дискуссе. из деррига а шийна чулоац.

«ХІанз де лаьрхІачунга кхаьча деце а язду журналиста Разгонов Сергея, — цунга бода коллективни болам ба, кхы а чІоагІагІа низ болаш латта общественни хетар да, искусстваи обществаи цхьоагІо я, юххера а памятник эгтара толашагІболча говзанчашка хьадайтаргхиларах бола тешам а ба».

Памятник гайна е ганза хьалдергда. Наха из хилар ловча бесса. Хетаргахьа, общественноста ловш дар дика хьааьлар болхлочо Романов Степана: «Со скульптор вац, цхьабакъда вай массане кхел къоастаеш дола памятник, вай Сийлахь - йоккха Котало, вай эпоха, вай халкъо мел лайнар ма доаггІа хьахьокхаш хила деза».

Цун йоакхо ю яздархоша а — хьалха вай хьоахадаьча гуччахьарча письмой автораша, дешархоша, студенташа, шоашта ноаношта хинна човнаш цхьан минута йиц ца луча къаьнача исташа. ХІаьта тахан цар пайда эц гласноста бокъонех, деррига а шоаш къестаде йиш йолча бокъонех.

Гавриил ПЕТРОСЯН,
АПН обозреватель.

Оарц дала!

ГІулакх гаьндоах

Массехказа яздаьд тха газето Малгобекски района Пoккхача - Ачалкхерча халкъа депутатий юрта Совета исполома лаьрхІа хьалдеш долча цІенах. 1976 шера дІаболабаьб из болх, тІаккха йІаьххача хана соцабаь лоаттабаьб. ХІаьта укх шера Малгобекски РСУ болхлоша из гІулакх халла дІаходихьар. ГІадбахар юртара нах. ХІанз мукъагІа паргІатта юрта Совете а медпункте а (уж шиъ цхьан готтача цІалга чу Іеш я хІанз) дІачуваха йиш а ма хургйий, аьнна.

Амма, ханал хьалха хилар нах гІадбахар. Гобаьккха карт а яь, тхов а тилла, кораш-наІараш дІа а дегІа, юрта Совета цІенна юхе кхы ца боатІаш Іийра гІишлонхой. Цига де дезаш дисачох дош ца хеташ бисарий а хац.

Цецвоаккхаш я Малгобекски РСУ начальника Хаштырова позици. Цкъа аьлар, яьй бац, аьнна. Из лаха араваьлар юрта Совета председатель Джанхотов Бек-хан, Іалашбир яьй. ТІаккха электрик вац аьлар. Из а коравир сатем боацача председатела.

ХІанз кхы шоашта эшар фуд ца ховш багІачоа тара ба РСУ кулгалхой.

Л. ЧАПАНОВА.

Редактора зам.
М. М. ХАМХОЕВ.

Тхога язду

Къаьнара оамалаш йиццлац

Дувца эшац цІагІа газ хиларо мел паргІато лу бахача наха, къаьстта тхона — кхалнаха. Цудухьа карара шу долалуш газопровод чуйиллара проекташ яьхача чІоагІа гІаддахадар тхо. Тешар вай мехка къахьегама коллективашка йолаенна перестройка газовикаш болча а кхаьча хиларах, цар хІанз гІулакх кердача тайпара леладергхиларах. Цхьабакъда, халахете а, цар балха тІа гуш дац хувцамаш. Къаьнара оамалаш дІаяьннаяц хІанз а. Хабараш, хьалха санна дукха да, хІаьта гІулакх гуш дац. Цунах дола къаьгга масал да, проекташ оттаьчул тІехьагІа тха цІеношка газопровод чуйиллара пІелг-пІелгах теха ца хилар. Ахка дІалодаш ма латтий — маца чуйилла дага ба уж тха цІеношка газ? Кхоана дергда, яхача хабарех тхо дизад...

ХІара шера дувц коашка хий дулларгда, яхаш. Ховш ма дий, ведаращца гаьннара хий хьакъахьа мел хала да. ХІаьта оаха хІара дийнахьа цхьа километр гаьна уллача больницера кхухь хий. Новкъа дацар кастлашха коашка хинпровод юллаpгхиларах тешам баларе. Бакъда, из проблема къоастаяр шийна дІатІаэцаргдола цхьа да ваьннавац хІанзалца. Цу даькъе юрта Совето деш новкъостал дац. Укх шера май бетта райисполкома председателага каьхат яздаьдар оаха. Цо дІахьожадир тхо ший заместитель А. Газдиев волча. ТІеххьарчо, хий чудилла ахча, турбаш, проект яц, аьнна жоп а денна, юхалаьхкар тхо.

Ер дош сел айдаь дувцаргдацар оаха, нагахьа санна тхо райцентра гаьна уллача цхьан юрта дахаш даларе. ХІаьта тхо дах Крепость оалача моттиге. Тхогара дІа мел иккхачар коа хий да. Тхона духхьал улл Назрановски совхоз - техникум. Хьалха тхо долчахьа новкъа йистте кран йоаллар. ХІанад а хац, цхьабакъда, из дІахоадайир. Иштта дах тхо — техникуме шортта хий да, амма цунна духхьал дахача тхона дац. Мишта кхетаде доагІаш хІама да из? Назрановски совхоз - техникума кулгалхой тха гІулакхашта сагота ца хилар да. Децаре, тхо дахача оагІорахьа вахача техникума директора заместитела М. Баркинхоева коа санна, хий хьадоагІа кран йоалларгьяр тха коашка а...

Э. ГАДАБОРШЕВА,
Л. ДЗАРАХОВА,
Н. МУРУЖЕВА,
Э. ДЗАРАХОВА,
(письмон кІал кулг яздаьд 14 кхалсаго).

АВГУСТЕРА ХАОТТАМ

«Августерча цхьан дено шера кхоаб», яхаш да халкъа кица. Август хила а хул цецвоаккхаш биза Іалама массе а тайпарча рузкъах.

Вайцига август бутт гІаьххьа температура латташ ба. Грозне дийнахьеи бийсанеи юкъера лаьрхІача температура 23 градус я, бетта юкъера лаьрхІача хула йоачаш 49 мм я.

Укх тІеххьарча 40 шера фегара эггара лакхехьара температура +40 градус хиннай — 1948 шера, +5 градус, — 1950 шера.

СССР Гидрометцентро бечa хоамагІа укх шера август бетта республике фегара температура 20—25 градус хургья, дуккхача шерашка юкъера хулаш хиннaчул 1—2 градус лакхагІа, бетта делха догІаш нормана гаргга, цхьацайолча моттигашка дукхагІа хургда.

ТЕЛЕВИДЕНИ

6 АВГУСТ
I ПРОГРАММА

7.00 — «90 минут». Іуйрийнара информационно-ашарий программа.
8.35 — Сийлахьча Октябра 70 шу дузаш. В. И. Ленин. Вахара оагІонаш. Телевизионни фильм. «Годы тревог и борьбы». 1907 — 1917 шш. 1-гІа фильм — «ТІом ца хилча барггбац». 2-гІа фильм — «Керда низащ гулдеш».
10.45, 16.00, 17.25, 19.50 — «Кердадараш».
16.10 — ДІалохх Мюррей Перайяс (фортепьяно). США.
16.40 — «Традицей тІехье». Документальни фильмаш: «ЦелинаІ лоархІаш». «Болхлой хургда вай».
17.30 — «...Ялхайтта шу даьннен бокххагІен».
18.15 — Мультфильмаш: «Сказка о пастухе и прекрасной принцессе», «Каша из топора», «Солнышко, Андрейка и темнота».
18.45, 23.15 — «Тахан дунен тІа».
19.00 — «Деша тІехьа — гІулакх».
19.30 — А. Хачатурян. «Маскарад» яхача М. Лермонтова драмана язъьча музыкацара сюита.
19.55 — Сийлахьча Октябра 70 шу дузаш. В. И. Ленин. Вахара оагІонаш. Телевизионни фильм. «Годы тревог и борьбы». 1907 — 1917 шш. 2-гІа фильм — «Керда низаш гулдеш».
21.00 — «Ха».
21.40 — «Эргалонаш: опыти проблемаши».
21.50 — «Претендент». Телевизионни художественни фильма премьера. 3-гІа сери.
23.30 — «Штрауса дунен тІа». ГДР телевидене передача.

II ПРОГРАММА

8.00 — Іуйрийнара гимнастика.
8.20 — «ВІаьхнйча аьшкпхьарах, дикачох, вочох, дунен чу хила йиш йоацачох дола повесть...». Эрсий халкъа фаьлгий мотивех.
9.00 — «Моаршал да хьога, музыка». «Илли оал» Мартвес.
9.30 — «Эпицентр». Документальни фильма премьера.
10.00 — «БАМ-х дола иллеш».
10.35 — «Вук». Мультфильм. (Венгрия). 2-гІа сери.
11.10 — «Претендент». Телевизионни художественни фильма премьера. 2, 3-гІа сереш.
13.40 — Испански мотт. Іомабу 2-гІа шу.
14.10 — «Вай Талис». Документальни фильма премьера.
14.30 — «Кердадараш».
17.45 — «Кердадараш» (гІалгІай меттала).
17.50 — «ТелезІий» (нохчий меттала).
18.05 — «Хьамсарча лаьттан сий».
18.25 — «УнахцІено» (гІалгІай меттала).
18.55 — «Горожанаш лаьтта». Документальни фильм.
19.15 — «Нохч-ГІалгІайче». Информационни программа.
19.3 — «Нийсархо» (нохчий меттала).
20.00 — «Бийса даькъала хийла шун, бераш!». «Шин жІалех». Мультфильм. (ЧССР). 2-гІа дакъа.
20.20 — «Хоза кхо бос».
20.30 — «Буковински сурташ». Фильм-концерт.
21.00 — «Ха».
21.40 — Кхоанара передачай программа.
21.45 — «Джон Филд». Телевизионни музыкальни фильм.
22.40 — «Кердадараш».

7 АВГУСТ
I ПРОГРАММА

7.00 — «90 минут». Іуйрийнара информационно - ашарий программа.
8.35 — Сийлахьча Октябра 70 шу дузаш. В. И. Ленин Вахара оагІонаш. Телевизионни фильм. «Годы тревог и борьбы». 1907 — 1917 шш. 2-гІа фильм — «Керда низаш гулъюкъе тІом».
10.35 — «Дунен кагирхойи». деш». 3-гІа фильм — «ТІема
11.10, 16.00, 17.50 — «Кердадараш».
16.10 — А. Грина турпалаш экрана тІа. «Алые паруса». Художественни фильм.
17.55 — «Вахаш - техкаш Иванушка хиннав». Телевизионни документальни фильма премьера.
18.15 — «Эрсий музей».
18.45, 23.10 — «Тахан дунен тІа».
19.00 — Экономически знаней университет.
19.30 — СССР Паччахьалкхен камерни оркестра концерт.
20.00 — Сийлахьча Октябра 70 шу дузаш. В. И. Ленин. Вахара оагІонаш. Телевизионни фильм. «Годы тревог и борьбы». 1907 — 1917 шш. 3-гІа фильм — «ТІема юкъе тІом».
21.00 — «Ха».
21.40 — «Эргалонаш: опыти проблемаши».
21.50 — Экрана тІа — кинокомеди. «Кавказская пленница, или Новые приключения Шурика».
23.25 — «Джазови музыка концерт».

II ПРОГРАММА

8.00 — Іуйрийнара гимнастика.
8.20 — «Хьасташ».
8.50 — «Вай беш».
9.20 — Советски композиторий произведенешта юкъера концерт.
10.30 — «Приключения Мюнхаузена». Мультфильм. 1, 2, 3, 4-гІа сереш.
11.10 — «Претендент». Телевизионни художественни фильм. 3-гІа сери.
12.35 — Английски мотт. Іомабу 2-гІа шу.
13.05 — Киноафиша.
13.50 — «Наби Хазри». Телевизионни документальни фильма премьера.
14.30 — «Кердадараш».
19.00 — «Кердадараш» (нохчий меттала).
18.05 — «Литературни пІаьраска» (гІалгІай меттала).
18.25 — «Халкъа тІахьожама экран».
18.45 — Киножурнал.
18.55 — «ГІишлош хьалъяра — сухали дикали» (нохчий меттала).
19.15 — «Нохч - ГІалгІайче». Информационни программа.
19.30 — Фильм.
19.35 — «Ультиматум». Хучай программа.
21.45 — Іилма - довзийтара фильм.
22.35 — «Кердадараш». дожественни фильм.
21.00 — «Ха».

РАДИО

6 АВГУСТ

7.20 — «Юртара вахар» (гІалгІай меттала).
7.35 — 7.40 — Передачай программа.
8.15 — Республикански газетий обзор.
8.30 — 9.00 — Нохч-ГІалгІай музыка концерт.
11.15 — «Патриот».
11.30 — «Къахьегамга хьежа сийле а». Корреспонденци (гІалгІай меттала).
11.45 — 12.00 — «Керттера критерий — дикал».
16.00 — Передачай программа. Хаоттам.
16.01 — «Керда обрядаш — вахаре» (гІалгІай меттала).
16.16 — «Шоана кхалнах» яха радиожурнал (нохчий меттала).
16.46 — 17.00 — Музыка.
18.00 — Хаоттам.
18.30 — Объявлени.
18.40 — «Вахари дийи» яха радиожурнал.
18.55 — 19.00 — Музыка.

УКВ

19.00 — Халкъа ашараш.
19.29 — Халхара музыка.

7 АВГУСТ
ДАГЕТСТАНСКИ АССР РАДИО ДИ

Сийлахь-боккхача Октябра 70 шу дизарга «Вежарашха йола цхьоагІо».
7.20 — Дагестански АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретара Х. А. Казиевай выступлени. Іуйрийнара республикански хоамаш.
8.15 — Республикански газетий обзор.
8.25 — Передачай программа.
8.30 — 9.00 — «ВІаши леладеча гІулакхий бувзамаш чІоагІлургда».
11.15 — 12.00 — «Октябраца хьанхелла доттагІал».
17.15 — Передачай программа. Хаоттам.
17.16 — «Вай вошала байрахх».
17.38 — Дагестана пионер.
18.00 — Хоамаш.
18.30 — 19.00 — «Илли а халхар а». Концерт.

УКВ

19.00 — Музыкальни галерей. ДІалохх В. Дагаева.

8 АВГУСТ
ФИЗКУЛЬТУРНИКА ДИ

7.20 — «Юртара Іуйренаш» (нохчий меттала).
7.35 — 7.40 — Передачай программа.
8.15 — Республикански газетий обзор.
8.30 — 8.45 — Объявлени.
10.15 — 10.35 — «Вахаро тІаэцац» (гІалгІай меттала).
11.00 — «Къонал».
11.30 — 12.00 — Микрофона хьалхашка театр.
12.40 — «Сатирически микрофон» (гІалгІай меттала).
13.00 — 13.15 — «Кердача тайпара уйла е болх бе». Беседа (нохчий меттала).
15.15 — Физкультурника Ден хетадаь концерт.
16.00 — «Бригадни подряд болх беш я».
18.00 — 19.00 — «Музыкальни почта» (гІалгІай меттала).

УКВ

19.00 — Физкультурника Ден хетадаь концерт.
19.30 — Бегашха дола иллеш.

ХЬАМСАРА НОВКЪОСТИЙ!

ДІАДОЛАДАЬД 1988 ШЕРА «СЕРДАЛО» ГАЗЕТ ЯЗДАЙТАЛГА.

Газет язду «Союзпечата» ерригача отделенешкеи агентствашкеи, предприятешкарча, учрежденешкарча, организацешкарча общественни уполномоченнеша.

Шера газет яздайтара мах 4 соми 8 кепиги ба. Из кхо ца деш, кхоаненга дехкаш тІехьа а ца доахаш, ханнахьа «Сердало» яздайта шоашта!

ТХА АДРЕС: 384907, г. Грозный, Маяковске, ул. 92. Телефонаш: редактора — 2-45-57; редактора заместитела — 2-85-07; бехктохкама секретара — 2-84-68; отделий: партийни вахара — 2-80-12, 2-54-04; промышленностен транспортен — 2-75-81, 2-65-01; юрта боахама — 2-47-64, 2-90-66; культура — 2-64-75, 2-75-78; письмой — 2-85-64; машинописни бюро — 2-89-51; корректорске — 2-89-88.

НАШ АДРЕС: 384907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 2-45-57; заместителя редактора — 2-85-07; ответственного секретаря — 2-84-68; отделов: партийной жизни — 2-80-12, 2-54-04; промышленности и транспорта — 2-75-81, 2-65-01; сельского хозяйства — 2-90-66, 2-47-84; культуры — 2-64-75, 2-75-78; писем — 2-85-64; машинописное бюро — 2-89-51; корректорская — 2-89-88.

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

СФ05311. «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 2844.